

URBANISERINGENS KONSEKVENSER FOR FOLKEKIRKEN

Marianne Gaarden
Biskop, Lolland-Falsters Stift

LOLLAND-FALSTERS STIFT
FOLKEKIRKEN

URBANISERINGENS KONSEKVENSER FOR FOLKEKIRKEN

Marianne Gaarden
Biskop, Lolland-Falsters Stift

1. udgave, 1. oplag 2022

Design & layout: Glyholt Grafisk Design
Forsidefoto: Kevin McLaughlin, Landet Kirke, Lolland
Tryk: TopTryk

Kortene på:
side 33 gengives med tilladelse fra Danmarks Radios Arkiv
side 36 gengives med tilladelse fra Arbejderbevægelsens Erhvervsråd
side 44 gengives med tilladelse fra Nordregio

Hvis ikke andet er angivet, er foto taget af Marianne Gaarden

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller anden gengivelse
af denne bog eller dele heraf er kun tilladt efter Copydans regler.

ISBN: 978-87-991107-9-7

Indhold

Forord	4
Indledning: Søg derhen, hvor der er energi	6
1. Et demografisk blik på den danske folkekirke	12
Tal taler ikke	15
Hvor bor befolkningen?	15
Hvor bor medlemmerne?	23
Hvor bor de forskellige aldersgrupper?	27
Hvorfra flytter småbørnsfamilierne?	33
Hvor ”bor” pengene?	36
Hvordan fordeler kirkeskatten sig?	40
2. Nordiske biskoppers perspektiv	44
Troen på forvandlingskraften i skaberværket	47
Fælles nordiske udfordringer: Er der behov for at gøre noget?	49
Hvad skal der gøres?	53
Reducering af bygningsmassen	54
Differentiering af vedligeholdelsen og flytning af opgaven til nationalt niveau	56
Ophævelse af bopælspligten	58
Administrativ aflastning af menighedsrådene	58
Sogne- og pastorat sammenlægninger	59
Ændringer af gudstjenestefrekvensen	61
Holdningsændring	62
Mere samarbejde med lokalsamfundet	64
Inviter andre nationaliteter indenfor i kirken	65
Flyt fokus fra mismod til håb	68
3. Konklusion: Behov for transformation	70
Hvad er det for en viden, der kræver handling?	72
Hvad kan der gøres på stiftsniveau?	73
Hvad kan man gøre på nationalt niveau?	75
Litteratur	78

Herredskirke Kirke
Foto: Kevin McLaughlin

Forord

Dette er resultatet af en studieorlov i sommeren 2022. Tak til Kirkeministeriet for denne mulighed. Det har været et stort privilegium at få mulighed for at danne mig et overblik over de ændrede demografiske og økonomiske vilkår for folkekirken. Min hverdag levner sjældent tid til at studere tal og statistiker og reflektere over, hvad samfundsudviklingen betyder for folkekirken. Det er et særdeles relevant emne, så derfor er det mit håb, at denne publikation kan inspirere andre til at drøfte, undersøge og arbejde videre med emnet.

Der skal også lyde en tak til de danske bispekollegaer for respons på resultaterne, og en særlig tak til biskopperne Peter Birch i Helsingør Stift, Thomas Reinholdt i Aalborg Stift, Henrik Stubkjær i Viborg Stift og Tine Lindhardt i Fyens Stift, for at give et interview om erfaringerne af urbaniseringens konsekvenser for kirkelivet i deres stifter. Det er værdifuldt at vide, at vi alle er mærket af den samme samfundsudvikling på forskellige måder.

Det har været særdeles inspirerende og lærerigt at tage på en nordisk odysse til bispekontorer i nabolandene. Så der skal også lyde en stor tak til 10 nordiske biskopper: Jógvan Fríðriksson på Færøerne, Kristján Björnsson i Skálholt Stift på Island, Seppo Hakkinen i Mikkeli Stift og Jari Jolkkonen i Kuopio Stift i Finland, Olav Øygard i Nord-Hålogaland bispedømme, Herborg Finnset i Nidaros bispedømme og provst Gunnar Bråthen konstitueret biskop Sør-Hålogaland bispedømme i Norge, samt Åsa Nyström i Luleå Stift, Søren Dalavi i Karlstad Stift samt Martin Modéus i Linköping Stift og nuværende ærkebiskop i Sverige, for generøst at dele deres forskellige erfaringer med og perspektiver på konsekvenserne af urbaniseringen for kirkerne i deres stifter.

Endvidere skal der lyde en stor tak til sociologisk medarbejder på Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter, Bjarke Schønwandt Mortensen for en værdifuld og fleksibel indsats med at udarbejde Danmarkskort til at illustrere den demografiske og økonomiske udvikling. Også tak til professor ved Institut for Sociologi, Miljø- og Erhvervsøkonomi og centerleder for Center for Landdistriktsforskning ved Syddansk Universitet, Egon Noe og seniorforsker ved Institut for Byggeri, By og Miljø på Aalborg Universitet, Helle Nørgaard, der begge har uddybet statistikker og forklaret udviklingstendenser. Professor emeritus ved Sociologisk Institut på Københavns Universitet, Peter Gundelach vil jeg også takke for råd, sparring og altid muntre samtaler.

Bispegården Nykøbing Falster, december 2022

Indledning: Søg derhen, hvor der er energi

For år tilbage vandrede jeg med min mand i sommerferien på Gendarmstien i Sønderjylland. Søndag morgen ville vi begynde dagens vandring med en gudstjeneste. Det passede med en i Rinkenæs Gamle Kirke. På sognets hjemmeside stod der, at middelalderkirken oprindelig havde været omgivet af en landsby. Da vi nærmede os, kunne vi se, at der nu kun var marker omkring kirken. Ikke et særsyn i Danmark. Der er mange smukke middelalderkirker generøst spredt ud i landskabet omgivet af marker. Siden maskinerne har overtaget arbejdet i landbruget, er mennesker flyttet fra landet mod byerne. Mennesker har altid slået sig ned, hvor der er arbejde. Da kirken blev bygget i 11-1200-tallet, boede 80 procent af befolkningen på landet. I dag er det omvendt. Kun 12 procent bor på landet, mens syv procent bor i landsbyer med færre end 1000 indbyggere. Meget har forandret sig i samfundet, men middelalderkirkerne står endnu dér, hvor de blev bygget. Mennesker er igennem århundreder kommet til kirken for at høre om Gud, der elsker sin skabning, og er taget afsted igen med fornyet livsmod. Et godt sted at begynde dagens vandring.

Alterlysene var tændt, og der stod to smukke buketter på alteret. På bænken to rækker foran os sad en mand og en kvinde med gråt hår og høreapparater. Ud over os fire på kirkebænkene var der en graver til at dele salmebøger ud, en kirkesanger til at synge, en organist til at spille og en præst til at prædike. Fire lønnede medarbejdere til at fejre gudstjeneste med fire kirkegængere. Evangeliet om den fortabte søn, der vender sin far ryggen, hvorimod farens kærlighed til sønnen er intakt, var som en replik til de tomme kirkebænke. Mennesker forlader Gud for så senere at vende tilbage, når det brænder på. Efter gudstjenesten sagde damen på bænken foran lidt undskyldende: "Normalt er her flere, men det er jo ferietid, også for vores egen præst. Så det er en emeritus, vi har i dag." Da vi vandrede videre, og jeg lod blikket glide hen over det smukke landskab, hvor der er langt mellem husene, tænkte jeg, at det jo er logisk, at der ikke kommer så mange i kirke sådan en søndag morgen midt i juli – det er jo sommerferie.

Samme aften var der en jazzkoncert i kirken, som vi efter dagens vandring havde set frem til. Benene var trætte, så vi tog bilen fra vores overnatningssted og kørte de fire kilometer ud til kirken. Men allerede på lang afstand kunne vi se lange rækker af biler i vejkanterne på begge sider. Hvor mon alle de mennesker kom fra? Selv måtte vi parkere adskillige hundrede meter væk og småløbe for at nå det – blot for at blive mødt af graveren, der beklagende slog ud med hånden og sagde, at der ikke var plads i kirken. Forbløffet stak jeg hovedet ind i kirkerummet og konstaterede, at han havde ret. Der var sat ekstra klapstole op ved siden af bænkerækkerne, og kirken var tætpakket, og det var umuligt at få blot en ståplads. I våbenhuset stod vi sammen med andre, der også var gået forgæves, og lyttede til det første nummer: Oh Lord, Lord, Lord (Åh, Herre, Herre, Herre). "Under slaveriet havde de sorte ikke andre end Gud at sætte

deres lid til,” lød en stemme inde fra kirken, ”og det er deres musik fra New Orleans, vi vil spille i aften. Det næste nummer er ’Nearer, My God, to Thee’”.

Jeg nynnede med på salmen ”Nærmere Gud til dig”, mens vi tankefuldt forlod våbenhuset og gik tilbage til bilen. Nok var formen på morgenens højmesse og aftenens koncert vidt forskellige, men begge aktiviteter indeholdt et budskab om at sætte sin lid til Gud, der elsker sin skabning.

Oplevelsen prentede sig i min bevidsthed og dukkede op, da jeg i sommeren 2022 i forbindelse med en studieorlov talte med bispekollegaer i de øvrige nordiske lande om konsekvenserne af urbaniseringen, og hvordan de arbejder for, at kirken fortsat kan være til stede i de små landsogne. ”Det gælder om at søge derhen, hvor der er energi,” sagde en af biskopperne. Det fik mig til at tænke på den aften i Rinkenæs Gamle Kirke, hvor jazzmusikken svingede i kirkerummet, der summede af liv og energi.

Efter selv at have været biskop i fem år i Lolland-Falsters Stift, stod det mig klart, at mange af de opgaver og udfordringer, der skal findes kreative løsninger på, udspringer af en ændret demografi i mange af stiftets sogne. Eksempelvis skriver stiftsrådsformanden i Lolland-Falsters Stift Susanne Møller i stiftets hvidbog *Vel mødt under sky på kirkesti* fra 2020, at der i hendes sogn ”på blot 12 år er forsvundet 79 ud af 660 husstande, fordi husene er revet ned. Landskabet blev kønnere, men der blev længere til naboen.”

For mennesker, der har boet det meste af deres liv på landet og i små landsbyer, er det tydeligt, at verden er forandret. Engang var her butikker, en skole, en købmand, en børnehave, et plejehjem, måske et bibliotek. Nu kommer bussen kun et par gange om dagen, hvis busstoppestedet da ikke er blevet nedlagt. Man har fulgt de ældre i landsbyen til graven, har set deres huse stå tomme og forfalde, inden de eventuelt er blevet revet ned. Der er langt mellem barnevognene. De unge mennesker søger mod byerne, hvor der er arbejde og uddannelsesinstitutioner. Gennemsnitsalderen stiger på landet, mens skattegrundlaget falder.

Af naturlige årsager er der færre mennesker på kirkebænken søndag morgen. Nogle steder oplever menighedsrådene, at det bliver sværere at finde nye medlemmer til rådet, og man kan blive nødt at slå sig sammen med nabosognene med blandt andet vedligeholdelse af flere kirker til følge. Hvor man tidligere var seks mennesker i et menighedsråd i et sogn med én kirke, kan man i dag være fem mennesker i et sogn med tre eller flere kirker. Dertil kommer, at aldersgennemsnittet er stigende. Det er også en udfordring af finde en kvalificeret organist, der vil have en halvtidsstilling i et lille landsogn. Børne- og ungearbejdet besværliggøres – for ikke at sige

umuliggøres – når skole og børnehave ikke længere findes i pastoratet. Når den lokale landsbyskole er blevet nedlagt, går de unge til konfirmationsforberedelse i den større by, hvor de går i skole. Her vil de hellere konfirmeres sammen med deres klassekammerater frem for i deres lokale kirke. Selv på mange af kirkegårdene på landet bliver der flere og flere tomme grave.

Det fænomen, som vi ofte kalder urbanisering, har igennem en længere årrække bevirket en centralisering af både mennesker og økonomi. Hvor det offentlige Danmark har trukket sig tilbage fra landdistrikterne, der står folkekirken endnu tilbage som den sidste bastion. Kirken har igennem århundreder overlevet skiftende tider og store samfundsomvæltninger, men urbaniseringen er en stor udfordring for folkekirkerne på landet. At demografien forandres, og indbyggertallet igennem en længere årrække er faldet, har konsekvenser for ikke bare struktur og organisering af kirkelivet. Det påvirker også fordeling af præstestillinger, størrelsen på kirkefunktionærers stillinger, økonomien til vedligeholdelse og drift af kirke og kirkegård, rekruttering af frivillige og nye medlemmer til menighedsråd og selvfølgelig også størrelsen af menigheden og deltagelse i det kirkelige liv i det hele taget. Men hvad værre er, urbaniseringen har også konsekvenser for menighedens livsmod, trospraksis og oplevelse af at være et kristent fællesskab. For hvordan bevarer man håbet, hvis man føler sig afkoblet en samfundsudvikling, hvor fortællingen er, at livet leves et andet sted?

Stillet overfor så stærke kræfter, der ofte udlægges som en naturlov, kan mennesker i landdistrikterne miste modet. Hvis livet i landsbyen er ved at rinde ud, er det meget forståeligt, at man enten forsøger at holde fast i gyldne minder om det kirkelig, der var engang, eller man resignerer og bliver modløs. Opfattelsen af urbaniseringen som en uundgåelig naturlov kan erodere menighedernes sammenhængskraft og tage modet fra selv den bedste. Ofte omtales urbaniseringen som noget uafvendeligt, der suger livet til byerne, så de mindre landsbysamfund drænes for energi, økonomi og menneskelige ressourcer. Alene opfindelsen og brugen af ord som ”yderkommuner” (som om der findes ”inderkommuner”) og ”Udkantsdanmark” (som om der findes et ”Centrumdanmark”) er i sig selv med til at cementere forståelsen af urbaniseringen som en naturlov, som alt og alle må rette ind efter.

Ofte bruges udtryk som at tage ”ind” til byen eller ”ud” på landet. Ingen mennesker vil være ude. Alle ønsker at være inde – inde i et fællesskab vel at mærke. Det er en urmenneskelig programmering, at individet ikke kan klare sig alene, men har brug for at være en del af noget større. Men det er en illusion, at det er dér, hvor mange mennesker er forsamlet, at det større findes, at fællesskabet er, og hvor livet leves. Gud sker alle vegne, og så snart den illusion er gennemskuet, nedbrydes den.

Hvis vi abonnerer på forestillingen om urbaniseringen som en global uafvendelig udvikling, kan tal og statistik bruges til at fiksere dette verdensbillede. Den svenske professor Hans Rosling bruger imidlertid tal og statistik til at vise det modsatte i bogen *Factfulness*. Heri beskriver han, hvordan vi har en tendens til at hænge fast i et forældet og fordomsfuldt verdenssyn. Vi opererer ofte med et ukorrekt verdensbillede, der bunder i hjernens urprogrammering. Forfaldshistorier og katastrofer er guf for reptilhjernen. Eksempelvis får de negative historier langt større opmærksomhed i medierne, end de positive og glædelige nyheder. Det ved alle, der arbejder med og i kirken. Problemet er, at når vi hænger fast i et negativt fikseret verdensbillede, der ikke passer til virkeligheden, så er det både stressende, vildledende og demotiverende for håbet. Men mister vi håbet, mister vi også vores incitament til at handle.

Det er ikke verden, men vores forestilling om verden, der står stille. Hvis vi fikserer vores verdensbillede, sender vi Gud på pension, og så er der god grund til bekymring. Men Gud har ikke én gang for alle skabt verden, for derefter at trække sig tilbage og efterlade os mennesker alene hjemme. Gud elsker sit skaberværk, der hele tiden er i udvikling. Skabelsen er en fortløbende proces, som vi altid deltager i – om vi er os det bevidste eller ej. Vi kan selv bidrage til at forandre vores (lokal-)samfund, og det begynder i det små – med os selv. Al forandring begynder med vores egen forestilling om verden og troen på, at vi ikke er alene hjemme, også når det handler om det stigmatiserende urbaniseringsnarrativ om, at folk flytter fra land til by.

For hvordan hænger fortællingen om urbaniseringen sammen med sociologiske undersøgelser, der viser, at livskvaliteten er højere på landet? At folk på landet er mindre stressede og oplever større mening i livet? At folk på landet bor her, fordi de selv har valgt det, for at være tættere på naturen, blive en del af et fællesskab, få mere tid med deres børn og få større økonomisk frihed? At nok er gennemsnitsindkomsten lavere på landet, men sammenhængen mellem lykke og penge ophører, når de basale behov er dækket? At det er i små lokalsamfund, at danskerne år efter år kåres som de lykkeligste? At mennesker er relationelle væsener, så det er her, livskvaliteten afgøres? At livskvalitet er tæt knyttet til oplevelsen af at høre til? At mange indbyggere på landet og i små byer kender deres naboer, hvilket langt fra altid er tilfældet i større byer? At anonymitet, isolation og ensomhed er hårdt for sjælelivet? At det gode liv er at være forankret i et solidt fællesskab? At det ofte er i de små menigheder, at engagementet og tilslutningen til kirkelivet er størst? At kirkegangen som regel procentuelt er meget større i små sogne end i store bysogne? Og hvad med den modsatrettede bevægelse fra by til land, en udvikling som ikke mindst coronapandemien har accentueret?

Det er selvfølgelig lige så ukonstruktivt som forkert at opstille en rigid diskrepans imellem land og by, og definere livet som bedre det ene sted frem for det andet. Mennesker er forskellige og har forskellige behov på forskellige tidspunkter i livet. Gud er lige så meget til stede på det tætpakkede torv i storbyen, som i skoven, ved havet eller på en marksti på landet. Gud har skabt os forskelligt, fordi vi tilsammen udgør en helhed. Det er vigtigt at have blik for helheden. Men når urbaniseringsnarrativet om de unge, der flytter fra landsbyen og de gamle kirkegængere, der som en uddøende race tager kirkelivet med sig i graven, også rammer menighedens livsmod, så er der som biskop grund til at reagere. For håbet er en del af kirkens DNA.

At se muligheder nærer håbet, der er en helt anden kategori end optimisme. Optimist kan man være, når man har handlingsplaner og ressourcer. Håbet derimod rækker ud over det, vi mennesker rent faktisk kan se og måle. Håbet har altid en religiøs dimension. Også mennesker, der ikke definerer sig selv som religiøse, har et håb. For eksempel kan man gå ind i en kirke og tænde et lys, når livet er svært – som en ordløs handling drevet af håb. Ingen mennesker har overlevet krig, sygdom og nød uden at have et håb. Håb har vi altid i Kristus. Kirken er ingenting uden Kristus, men vi stirrer os nemt blinde på folkekirken som organisation, når vi står overfor udfordringer som narrativet om urbanisering.

Derfor besluttede jeg at søge studieorlov for at undersøge urbaniseringens konsekvenser for folkekirken i landdistrikterne, sætte mig ind i den eksisterende viden om den demografiske og økonomiske udvikling og ulighed, og igennem et teologisk prisme undersøge potentielle udviklingsmuligheder, for at kunne indgyde håb og livsmod til mennesker i landdistrikterne. Men også for at trænge dybere ind i narrativet om urbaniseringen. Er det vitterligt en naturlov, som alt liv – herunder også kirkeliv – må rettes ind efter, eller er der mere at sige herom? Målet er, som det hele tiden har været, at folkekirken skal være til stede over alt i hele landet i tæt- såvel som tyndtbefolkede områder.

Selvfølgelig har jeg mine for-forståelser og erfaringer primært fra Lolland-Falsters Stift, men da emnet i denne rapport er relevant ikke kun for dette stift, har jeg udvidet perspektivet til hele landet. Jeg har studeret den eksisterende litteratur om kirken på landet, har nærlæst tal og data fra Danmarks Statistik og med god hjælp fra Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter (FUV) illustreres tal og data om den demografiske og økonomiske udvikling i landets provstier i Danmarkskort. Jeg har talt med mennesker, der forsker i demografiske ændringer om deres forskellige bud på samfundsudviklingen og hvilke strategiske tiltag, der er nødvendige for folkekirken. For at perspektivere forholdene i den danske folkekirke har jeg også talt med kollegaer i de øvrige nordiske lande, Sverige, Norge, Finland, Island og på

Færøerne; biskopper i stifter, der er kraftigt mærket af en ændret demografi. Det har været berigende og tankevækkende at høre om deres erfaringer.

Under overfladen gemmer sig et langt mere nuanceret billede end det gængse urbaniseringsnarrativ om, at folk flytter fra land til by, hvilket jeg søger at redegøre for i denne rapport. Efter tre måneders studieorlov kan jeg som Hans Rosling sige, at jeg ikke er pessimist, heller ikke optimist, men det, Rosling kalder ”possibilist”, afledt af det engelske ord ”possible” (det mulige). Det handler om at se muligheder og søge derhen, hvor der er energi, som en af mine nordiske bispekollegaer sagde.

Bregninge Kirke
Foto: Kevin McLaughlin

1 Et demografisk blik på den danske folkekirke

Formålet med denne studierapport var i første omgang at generere viden, men undervejs ændrede dette sig. For jeg måtte hurtigt konstatere, at der allerede findes megen viden om emnet - også om konsekvenserne for folkekirken - uden denne viden nødvendigvis har ført til markant ændringer i kirkelivet.¹ Så det gik op for mig, at det ikke nødvendigvis er viden, der mangler, men hvad så?

”Inden for videns-sociologien siger man, at det ikke er viden i sig selv, der skaber forandring,” sagde professor emeritus i sociologi, Peter Gundelach. Jeg talte med ham efter at have studeret kort og tabeller om demografiske bevægelser, ændrede bosætningsmønstre, urbanisering, økonomiens centralisering og øget ulighed mellem rige og fattige områder i landet. ”Der er mange eksempler på, at det ikke er viden i sig selv, der skaber forandring, men at videns indflydelse afhænger af hvilke magtfulde interesser, der bakker op om den – tag for eksempel klimaet,” fortsatte Gundelach.

Så hvem er ”de magtfulde interesser” i folkekirken, der kan skabe forandring?

Man kan umiddelbart fristes til at pege på biskopperne eller Kirkeministeriet i toppen af folkekirken, men folkekirken er en meget flad og netværksbaseret organisation. Cirka 80 procent af folkekirkens økonomi er forankret i de lokale sogne og administreres af det enkelte menighedsråd. Provsten skal i samarbejde med provstiudvalget godkende menighedsrådenes budgetter, mens biskoppen fører tilsyn med provstiudvalg, provster, præster og menighedsråd.

¹FUV's videns- og udviklingsprojekt Kirken på landet fra 2016-2020 fokuserede på udfordringerne for kirkelivet i landdistrikter og udvikling af samarbejdet mellem kirkelige og ikke-kirkelige aktører, og projektet affødte flere rapporter om emnet. Forskellige vilkår for folkekirken på landet udgivet af Landsforeningen af Menighedsråd i 2015. Temanummer i Kirken i dag om kirken på landet fra 2017 sammen med Kirkefondets formidling og konsulentarbejde for kirken på landet, og ikke mindst diverse studierapporter skrevet af præster med fokus på samme emne. Div. rapporter og publikationer fra Center for Landdistriktsforskning på SDU og Lolland-Falsters Stifts egen publikation, *Vel mødt under sky på kirkesti*.

Folketinget lovgiver om folkekirkens økonomi, kirkeministeren fastsætter landskirkeskatten, og Kirkeministeriet er ansvarligt for implementering af lovgivningen. Så de magtfulde interesser, der skal bakke op om viden for at skabe forandringer, er en meget bred palette af forskellige kirkelige aktører. Derfor er der mange, der skal være enige, hvis viden skal føre til ændringer. Det er ikke underligt, at det ind imellem kan være svært at sætte en fælles dagsorden og gennemføre ændringer i folkekirken. Der findes dog eksempler herpå, som projektet Folkekirkens Grønne Omstilling, hvor mange kirkelige aktører er blevet enige om at bevæge sig i samme retning.

Det er derfor mit håb, at denne rapport kan være med til dels at sætte fokus på den viden, der findes om den demografiske og økonomiske udvikling i landet og konsekvenserne for folkekirken, og dels at de mange af forskellige kirkelige aktører vil bakke op om denne viden og bidrage til at skabe de nødvendige ændringer. Vi har en fælles interesse i fortsat over alt i landet at være en levende kirke, der favner både by og land.

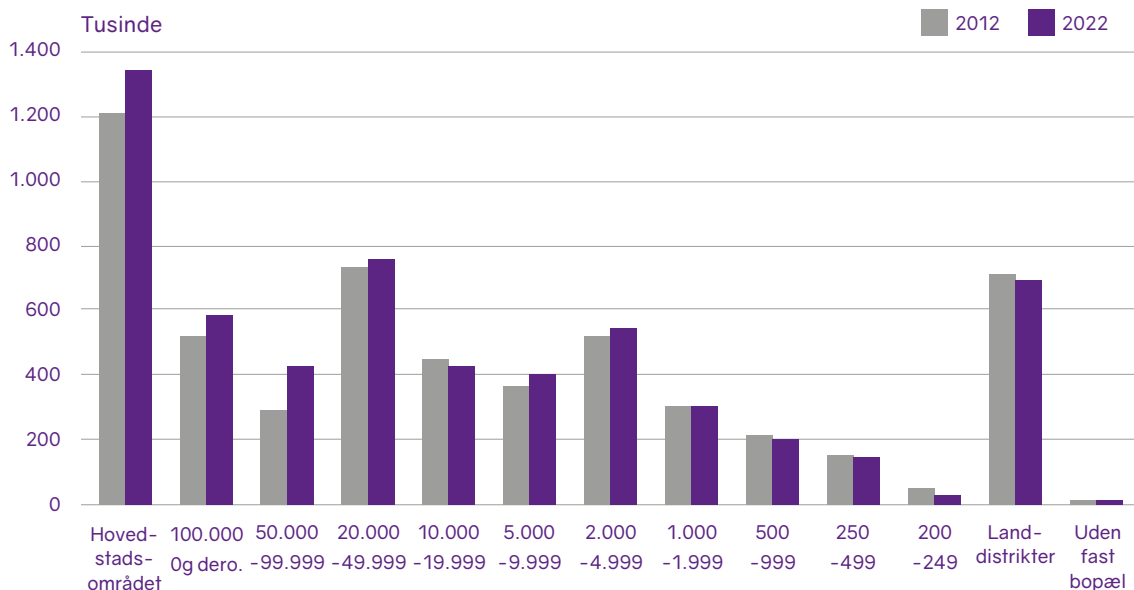
Tal taler ikke

Tal og statistikker er i det følgende med bistand fra FUV blevet omsat til Danmarkskort, der illustrerer, hvordan demografi og økonomi har udviklet sig igennem de sidste 10 år. Vi siger ofte, at "tallene siger", men tabeller og statistik er ikke objektive størrelser, der taler deres eget klare og tydelige sprog. Det er data, der forstås og fortolkes ud fra et perspektiv. Under læsningen af forskning og undersøgelser om urbanisering stødte jeg på flere forskellige udlægninger af de samme tal, opstillet i forskellige grafer på forskellige måder. Det understreger, at viden ikke kun er rationelle facts, men altid ses og fortolkes i en kontekst. Derfor talte jeg med forskellige forskere om deres tolkninger af tallene og syn på samfundsudviklingen. Deres forskellige perspektiver har jeg, sammen med forskellige undersøgelser om urbaniseringen, inddraget i analysen, sammenholdt med egne og andre danske biskoppers erfaring om konsekvenser for kirkelivet i Danmark.

Hvor bor befolkningen?

Figur 1

Befolkningen fordelt efter byens størrelse pr. 1. januar 2022

Kilde: www.statistikbanken.dk/by1

Figur 1 viser udviklingen i befolkningen fordelt efter byens størrelse. Næsten hver fjerde dansker bor i 2022 i hovedstadsområdet. Ifølge Danmarks Statistik drejer det sig om 1,35 millioner mennesker, svarende til 23 procent af befolkningen. Siden 2012 er indbyggertallet i hovedstadsområdet vokset med 11 procent, hvilket er mere end befolkningen som helhed, hvor væksten "kun" har været på fem procent. I samme periode er befolkningstallet i landdistrikterne faldet med cirka tre procent. Forskerne taler i dag om en dobbelt urbanisering. Den lille urbanisering, hvor landdistrikternes indbyggere flytter inden for kommunegrænsen til større centerbyer, hvor kommunen samler sine servicetilbud til borgerne – som daginstitutioner, skole, plejehjem og biblioteker – samt den store urbanisering, mod hovedstadsområdet, Aarhus, Odense eller Aalborg.

Jeg talte med Egon Noe om urbaniseringen. Udover at være centerleder for Center for Landdistriktsforskning ved Syddansk Universitet og professor ved Institut for Sociologi, Miljø- og Erhvervsøkonomi, er Noe også menighedsrådsformand i Rødding og har siddet i stiftsrådet i Viborg Stift. Så han kender konsekvenserne af urbaniseringen for kirkelivet indefra, og han mener, at udviklingen suger nærområdernes energi og aktivitet til centerbyerne. Ofte bliver kommunalreformen i 2007 fremhævet som den store skurk.

I rapporten *Folkekirke og samfund i en reformtid – medspil eller modspil?*² undersøger tidligere domprovst i Aarhus, Poul Henning Bartholin, om kommunalreformen i 2007 har ændret vilkårene for folkekirken og for at være præst, hvilket han konkluderer er tilfældet. For det første har kommunalreformen med ændrede regionale inddelinger konsekvenser for provsti- og (i mindre grad) stiftsgrænser. Dernæst har reformen generelt ændret de strukturelle vilkår for folkekirken i landområderne, hvor skoler, børneinstitutioner og plejehjem er blevet nedlagt eller lagt sammen med andre institutioner i områdets større byer. Sammenlægning og centralisering af skolerne har store konsekvenser for folkekirken. Hvis pastorater skulle følge skoledistrikterne, så ville det eksempelvis i Aalborg Stift betyde, at der skulle være pastorater på 40 km i udstrækning. På Lolland betjener én præst otte sogne, der strækker sig over 20 km uden en eneste skole. Børnene går i skole i den større centerby. Bartholin mener, at kommunalreformen har haft en centraliserende effekt, men den er ikke årsagen til centraliseringen. Den udvikling var allerede i gang inden 2007, så kommunalreformen har blot tydeliggjort en eksisterende udvikling, der følger af, at Danmark er gået fra at være et landbrugssamfund til at være et service- og videnssamfund.

Tidligere var landbruget med mange ansatte det primære erhverv og indkomstkilde til landsbyerne. Efter at landbruget er blevet industrialiseret, og maskiner har afløst mennesker, har landsbyerne ændret funktion. Eksempelvis dyrker én landmand i dag et areal, der for 50 år siden blev dyrket af 33 landmænd. Der er ikke længere brug for de bygninger, der tidligere tilhørte de 32 andre landbrug. Derfor er bygningerne enten beboet af pensionister, flexbo-ligejere eller mennesker, der pendler til arbejdspladser i byerne, eller de er blevet revet ned.³ Kirkerne derimod river vi ikke ned, de udgør jo en uvurderlig national kulturarv og er vores fælles danmarkshistorie. Der er imidlertid færre mennesker til at bruge, vedligeholde og betale for kirkerne på landet. Befolkningen koncentrerer sig, der hvor der er arbejdspladser og

uddannelsesinstitutioner. Det betyder, at nye bydele i hovedstadsområdet og i de større byer er skudt op som paddehatte, og her er der behov for at bygge nye kirker.

Egon Noe mener, at folkekirken må forholde sig til en forandret verden. I 1000- og 1100-tallet blev Danmark inddelt i sogne med hver sin kirke.⁴ I dag er kirken det eneste af den oprindelige sogneopdeling og sogneidentitet fra middelalderen, der er tilbage. ”Men det omgivende samfund forandrer sig, og sognekonstruktion er mere og mere ude af trit med det, der sker i det øvrige samfund,” mener Noe. Eksempelvis var Nordsjælland, der var dækket af skov, tyndt befolket i middelalderen, mens de fede jorde på Lolland-Falster husede mange mennesker. I dag er billedet omvendt.

Den traditionelle landsby som en enhed er historie, for landsbyerne har en anden funktion i dag. Så landsbyerne er i en proces med at gentænke sig selv, forklarer Noe. ”Indvandring er nogle steder med til at holde liv i landdistrikterne, men de gamle, traditionelle landsbyers organisering eroderer, så hvordan kan være man kirke der?” spørger han – uden selv at svare.

Svaret har mange steder været pastoratsammenlægninger med geografisk større pastorater til følge. Ifølge en rapport fra FUV har antallet af storpastorater været stærkt stigende i årene fra 2000-2019. Overordnet set betragtes storpastoratet som en positiv ramme om præsternes arbejde, og storpastoratet medfører stabilitet om den kirkelige betjening, frigiver arbejdskraft gennem fælles administration og giver mulighed for sammenlægning af økonomiske ressourcer. Blandt udfordringerne nævnes vanskeligheder med at krydse sognegrænser, manglende enighed om samarbejdets indhold, mange møder og geografisk afstand.⁵

Sogne- og pastoratsammenlægninger indebærer imidlertid også nogle store udfordringer for menighedsrådene. Eksempelvis har ét menighedsråd med fem personer, der tidligere kun var ansvarlig for én kirke, nu ansvaret for drift og vedligeholdelse af seks middelalderkirker. Dertil kommer drift af kirkegårde, hvor der også bliver længere mellem gravstederne i brug. Det er også de små landsogne, der skal holde for, når der skal afgives præstestillinger til stifter, hvor indbyggertallet stiger. En selvfinansieret præstestilling er ikke en økonomisk mulighed for de små landsogne. Det indebærer, at præstegårde tages ud af brug og sælges, at præsterne skal dække over større afstande, og at det bliver sværere at opretholde den nære kontakt med og kendskab til menigheden.

² Folkekirke og samfund i en reformtid - medspil eller modspil? s. 69-70
FUV, 2020: Folkekirke og samfund.pdf (fkuv.dk)

³ Eksempel fra Udkantsdanmark myte eller realitet? RUC, s. 24

⁴ Ordet "sogn" betyder oprindeligt "søge" - og betegner dem, der søgte - 'sognede' - til samme kirke.

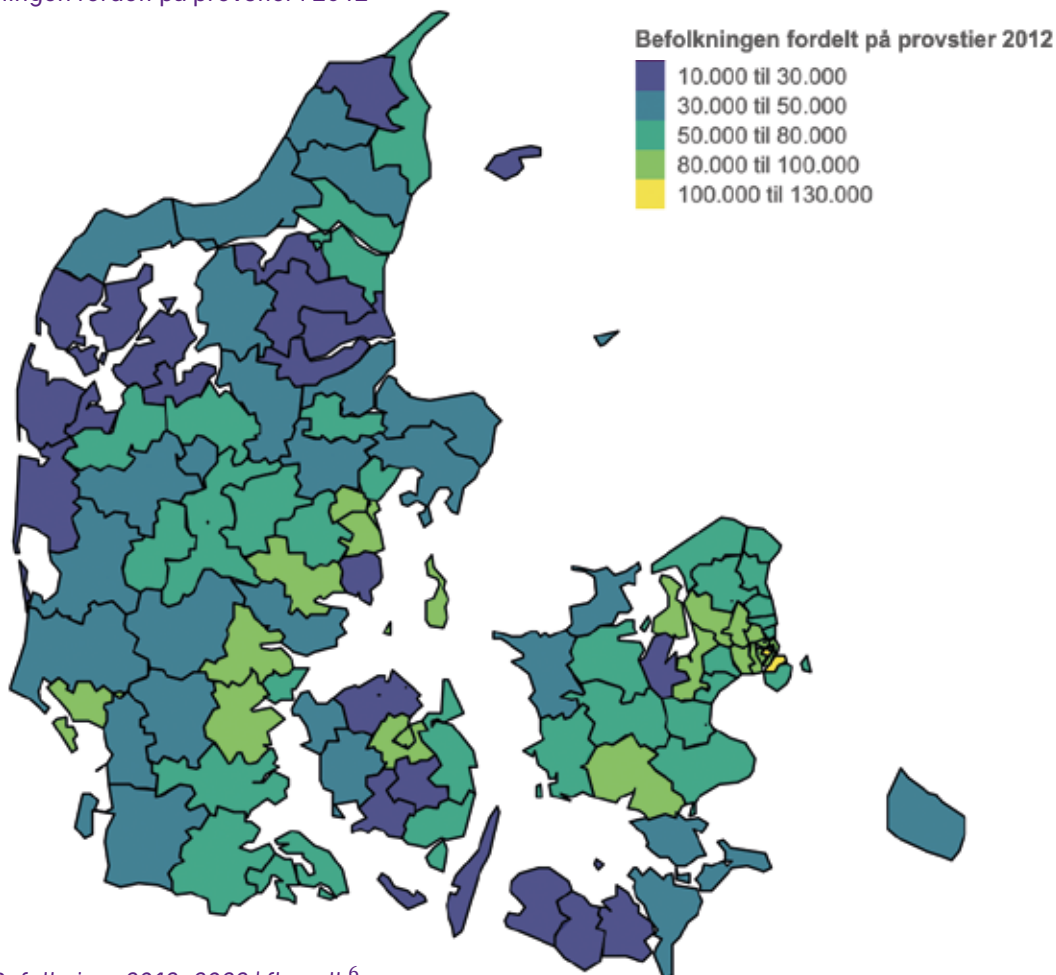
⁵ Præster på tværs. Storpastorater som ramme om præstens arbejde på landet, FUV, 2020, side 131-142

De to følgende kort i figur 2 og figur 3 viser antallet af indbyggere fordelt på landets provstier i henholdsvis 2012 og 2022. Her ses antallet af indbyggere i provstierne, og man kan ane udviklingen ved at sammenligne de to kort. Der er imidlertid ofte modsatrettede tendenser internt i de enkelte provstier, hvor centerbyen vokser, medens befolkningen i landdistrikterne og de små landsogne falder. Disse forskydninger internt i provstierne fremgår ikke af kortene.

Kortet i figur 2 viser befolkningen fordelt på provstier i 2012. Provstier med det laveste indbyggertal er markeret med lilla, mens provstier med flest indbyggere er markeret med gult.

Figur 2

Befolkningen fordelt på provstier i 2012

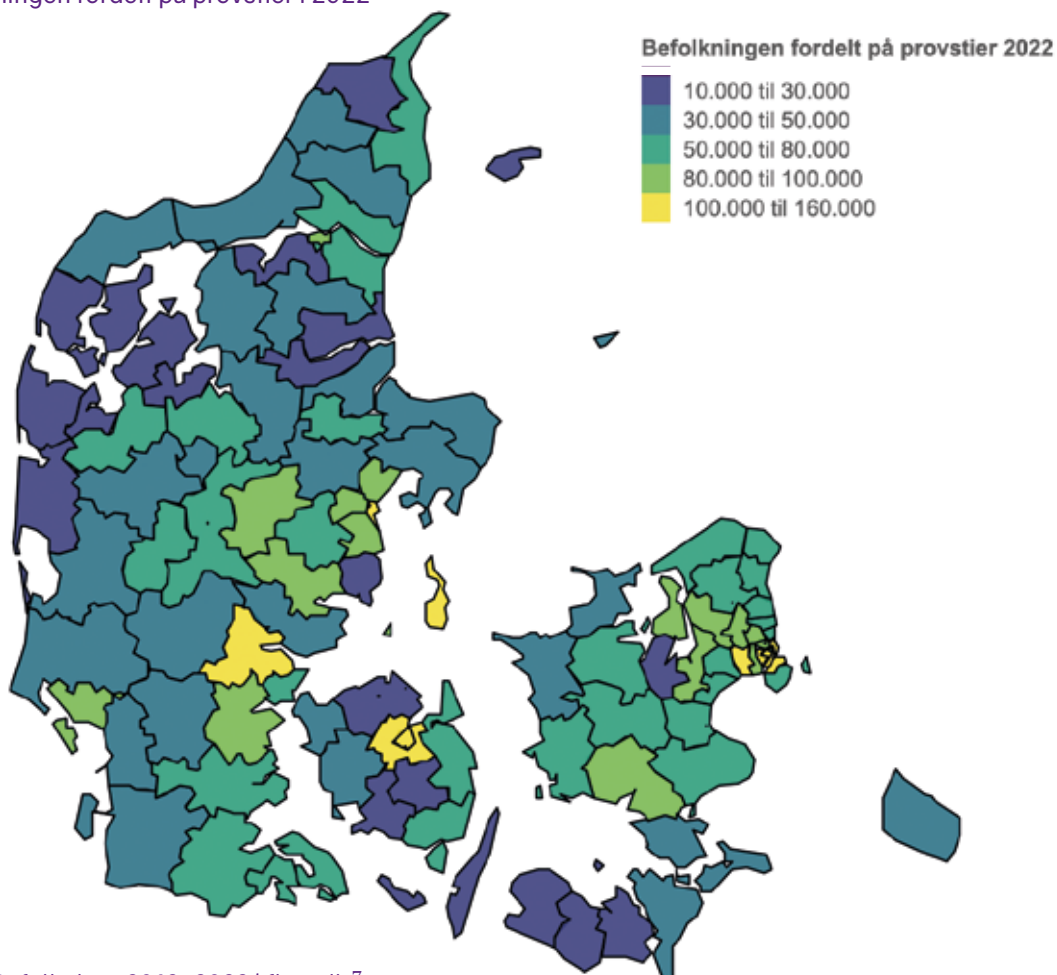
Kilde: [Befolkning_2012_2022 | fkuv.dk](#)⁶

⁶ På FUV's hjemmeside findes kortet i en interaktiv udgave, hvor man kan se befolkningen i tal for hvert enkelt provsti.

Generelt kan man se, at de befolkningstynde provstier findes mod vest og længst væk fra landets største byer, mens de befolkningstætte provstier ligger mod øst tæt på de store byer. Det er tydeligst i Jylland og på Sjælland og Lolland-Falster, med undtagelse af nogle få provstier.

I 2012 er der kun to provstier med mere end 100.000 indbyggere, Amagerbro og Frederiksberg Provsti i Københavns Stift, mens det følgende kort i figur 3 viser, at der i 2022 er 10 provstier med mere end 100.000 indbyggere. De centrerer sig omkring hovedstadsområdet, Odense og Århus og herudover er Vejle Provsti også omfattet. Generelt ses det, at provstierne i og omkring landets fire største byer er vokset igennem de sidste 10 år.

Figur 3
Befolkningen fordelt på provstier i 2022

Kilde: [Befolkning_2012_2022 | fkuv.dk](#)⁷

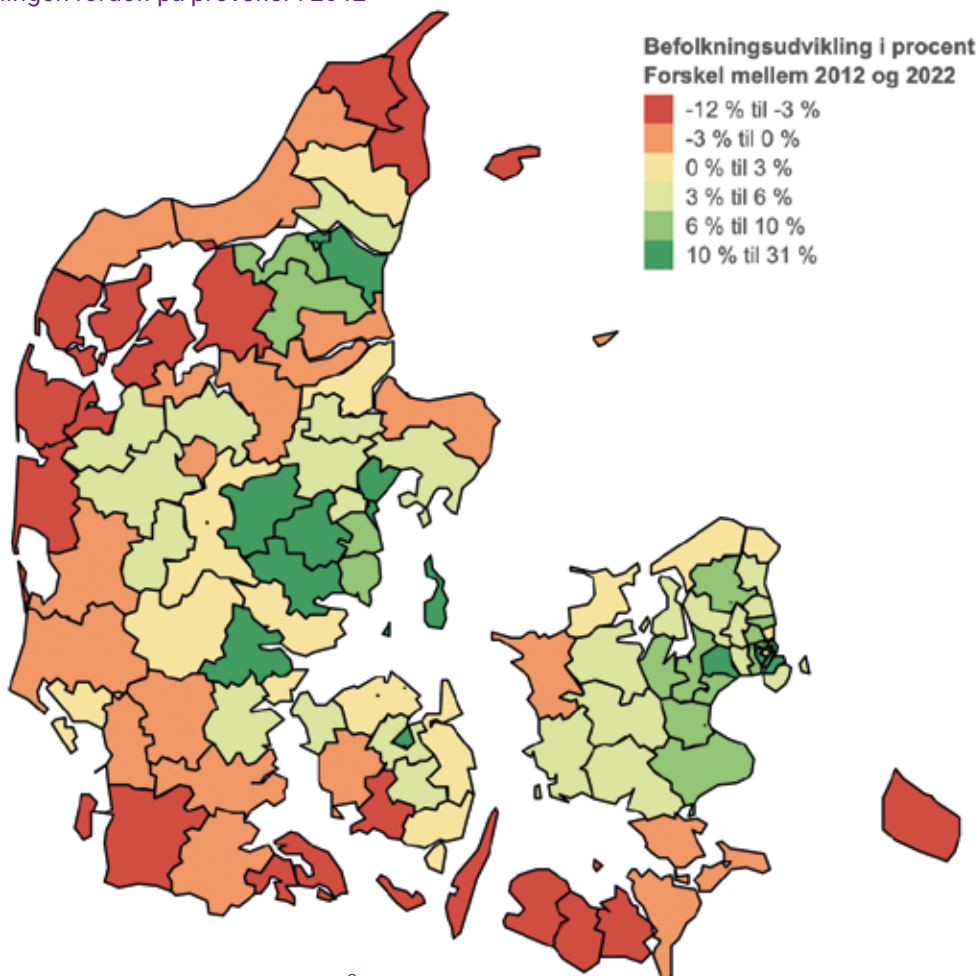
⁷ På FUV's hjemmeside findes kortet i en interaktiv udgave, hvor man kan se befolkningen i tal for hvert enkelt provsti.

Udviklingen bliver tydeligere, når man kigger på den procentuelle udvikling, der kan ses på det næste kort.

På kortet i figur 4, der viser den procentuelle udvikling i befolkningstallet fordelt på landets provstier i perioden fra 2012 til 2022, kan man se, at indbyggertallet generelt er faldet i Vestdanmark – de røde områder – mens det er vokset i øst – de grønne områder. Størst er væksten i provstierne i landets fire største byer og omkring hovedstadsområdet inkl. Køge Bugt, samt i trekantområdet i Jylland. Imens er indbyggertallet i alle provstier i Nord-, Syd- og Vestjylland samt Sydfyn, Lolland-Falster og Bornholm faldet, trods en samlet befolkningstilvækst på

Figur 4

Befolkningen fordelt på provstier i 2012

Kilde: [Befolkning_2012_2022](#) | [fkuv.dk](#)⁸

⁸ På FUV's hjemmeside findes kortet i en interaktiv udgave, hvor man kan se procenttallene for hvert provsti.

fem procent i samme periode. Størst er faldet i Lolland Vestre Provsti i Lolland-Falsters Stift på knap 12 procent, imens væksten er størst i Amagerbro Provsti i Københavns Stift med en stigning på godt og vel 30 procent.

Umiddelbart understreger dette narrativet om en urbanisering, hvor mennesker flytter fra land til by, eksempelvis fra Lolland til København, men så enkelt er det ikke. Indbyggertallet i hovedstadsområdet forventes ganske vist fortsat at stige, men samtidig forventes nettotilflytningen at falde. Hvorfor?

Der er tre parametre, der er afgørende for, om befolkningstallet stiger eller falder. Det første er flytninger fra en kommune til en anden, hvor balancen mellem tilflytning og fraflytning resulterer i nettotilflytninger. Det andet er indvandring og udvandring til og fra udlandet. Siden slutningen af 1980'erne har det resulteret i en betydelig befolkningstilvækst i nogle områder af landet. Det tredje er antallet af fødsler og dødsfald. Hvor der er mange ældre og færre unge, vil fødselsraten selvsagt være lav, mens antallet af døde vil være højt. Af naturlige årsager vil indbyggertallet falde i landdistrikterne, hvor der bor mange ældre mennesker.

Så bagved narrativet om urbaniseringen, som umiddelbart synes at blive understøttet af tallene vist på kortene figur 1-3, gemmer der sig en mere nuanceret virkelighed, der har stor betydning for, hvordan vi kan være kirke forskellige steder i landet. Den ændrede befolkningstæthed handler altså ikke kun om flytning fra land til by, men lige så meget om alderssammensætning, indvandring og udvandring.⁹

Jeg talte med Helle Nørgaard, der er seniorforsker ved Institut for Byggeri, By og Miljø på Aalborg Universitet, i forsøget på at tolke ovenstående kort.¹⁰ Hun forklarede, at hendes forskning viser, at flyttebevægelserne netop ikke er så entydige. Hun vil gerne gøre op med myten om den konstant stigende centralisering og urbaniseringsproces, som bygger på en grov forenkling. Hun anfægter også min brug af ordet urbanisering, for "urbaniseringen er ikke en motorvej, der bare bliver bredere, som en uafvendelig naturlov," forklarer Nørgaard.

Landdistrikterne har ganske rigtigt igennem en årrække været udfordret af en 'skæv' demografisk profil. Samtidig antages det ofte, at forskydningen fra land til by vil blive forstærket over tid, og at der er tale om en strukturel og uafvendelig udvikling. Men det er ikke nødvendigvis rigtigt, mener Nørgaard. En stor del af flytningerne er relateret til økonomiske konjunkturer. Mens krisen i 2008 gav anledning til befolkningstab i mange landdistrikter, viser data, at flytteunderskuddet er blevet stadigt mindre fra den begyndende økonomiske vækst i 2012, og tilflytningen siden da har nærmet sig fraflytningen.

⁹ Udkantsdanmark myte eller realitet? RUC, s. 31

¹⁰ Helle Nørgaard har sammen med Hans Th. Andersen skrevet artiklen "To myter om den regionale befolkningsudvikling" i antologien *Vækst og vilkår på landet* Viden, visioner og virkemidler, fra 2018

Befolkningens flyttemønstre afspejler i høj grad konjunkturudviklingen og andre samfundsmæssige forandringer. I øjeblikket ser vi eksempelvis en modurbanisering, hvor folk flytter fra by til land – en udvikling, der var i gang allerede inden coronapandemien. ”Faktisk er provinsbyerne dem, der vokser allermost i øjeblikket,” siger Nørgaard.

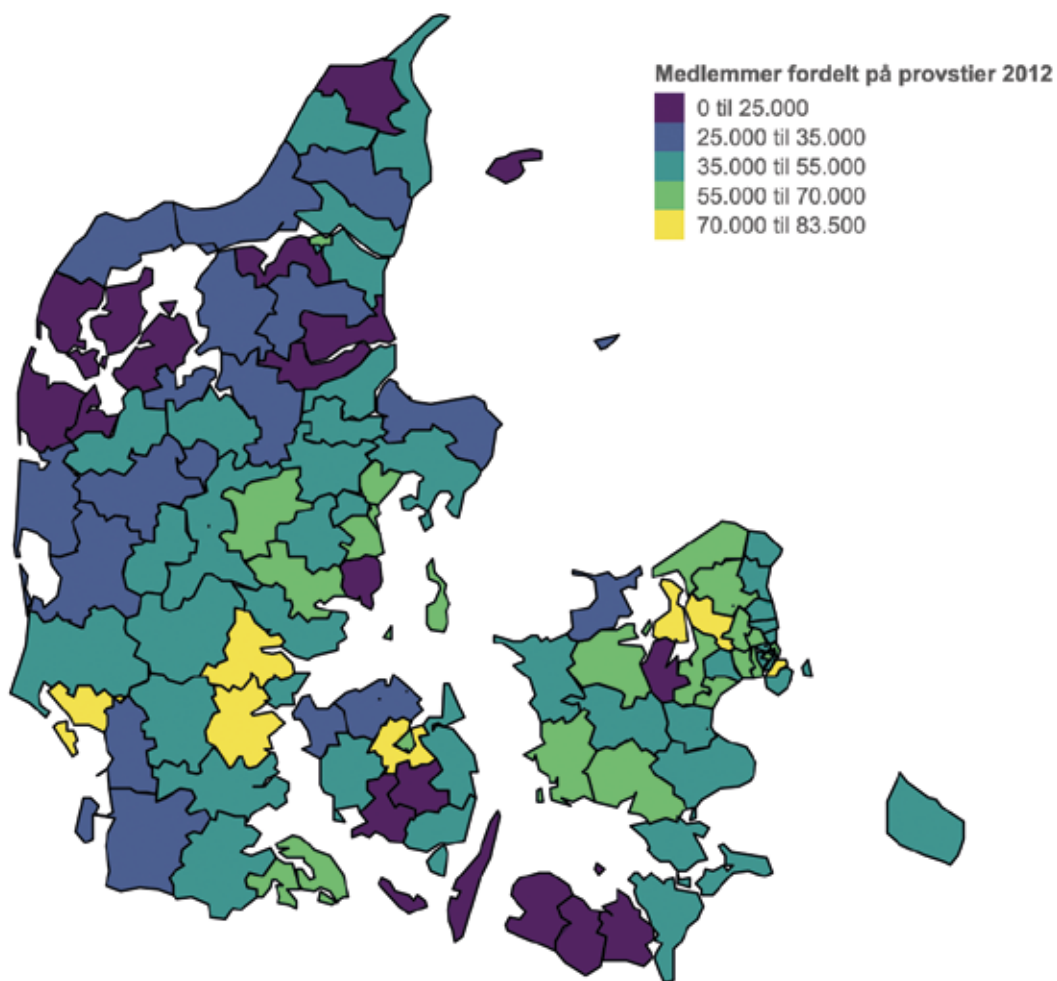
Ifølge Danske Kommuner har coronapandemien skubbet yderligere til danskernes flyttemønstre fra storbyen til provinsen.¹¹ Da Danmark blev ramt af coronapandemien, steg fraflytningen fra Aarhus og København. Her har der været en større nettofraflytning end tilflytning de senere år. Når indbyggertallet alligevel stiger her, skyldes det ikke tilflytning, men et fødselsoverskud og indvandring. Eksempelvis blev der i 2019 født 10.300 børn i Københavns Kommune, mens der kun døde 3.500 personer. Fødselsoverskuddet bidrager således med en nettotilvækst på 6.800 indbyggere. Det er nyttig viden for folkekirkerne i hovedstadsområdet, hvor mange kirker tilbyder drop-in-dåb, babysalmesang, aktiviteter for småbørnsfamilier og aktiviteter rettet mod indvandrere.

At indbyggertallet falder i alle provstier i Nord-, Syd- og Vestjylland samt Sydfyn, Lolland-Falster og Bornholm, er altså ikke et billede på flytning fra landet til storbyerne, men nok så meget en naturlig ”flytning til de evige haller”. At indbyggertallet falder, er i høj grad udtryk for et stigende aldersgennemsnit i provstierne i disse områder af landet. Men inden vi kaster et blik på alderssammensætningen og dens betydning for kirkelivet, er det relevant at kigge på medlemstallet i folkekirken. For en ting er indbyggertallet i provstierne, noget andet er, hvor medlemmerne bor. Figur 5 og 6 viser således folkekirkens medlemmer fordelt på provstier i henholdsvis 2012 og 2022.

¹¹ *Bosætning og flyttemønstre i Danmark – en oversigt og To myter om den regionale befolkningsudvikling*

Hvor bor medlemmerne?

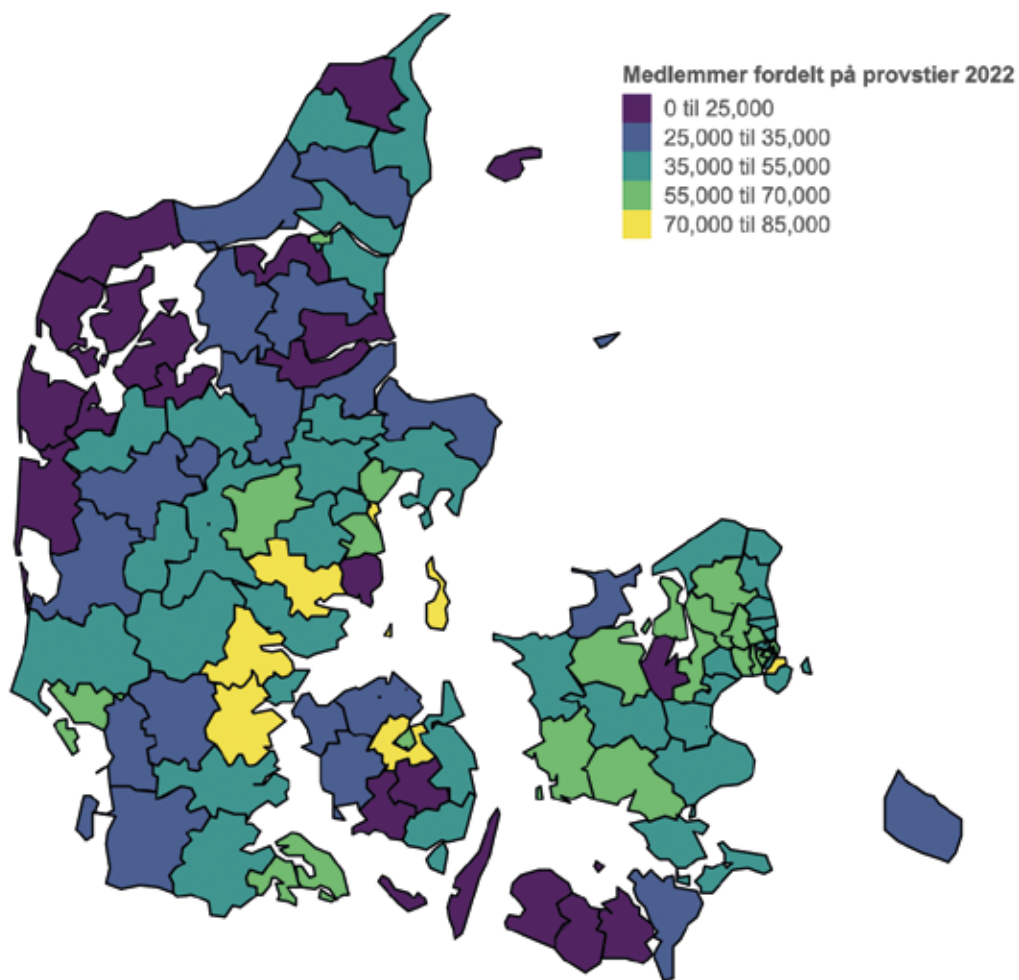
Figur 5
Medlemmerne fordelt på provstier i 2012

Kilde: Medlemsudvikling_2012_2022 | fkuv.dk¹²

¹² På FUV's hjemmeside findes kortet i en interaktiv udgave, hvor man kan se procenttallene for hvert provsti.

Figur 6
Medlemmerne fordelt på provstier i 2022

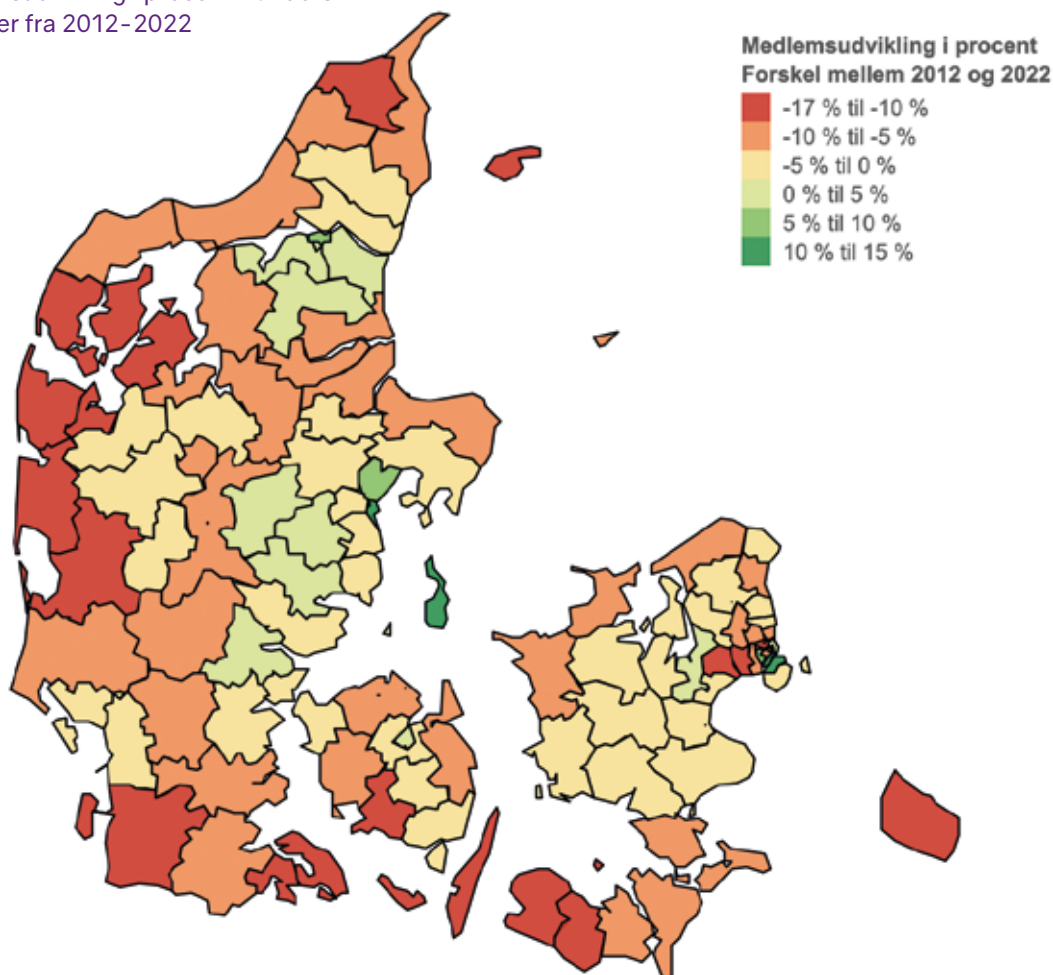

Kilde: Medlemsudvikling_2012_2022 | fkuv.dk¹³

¹³ På FUV's hjemmeside findes kortet i en interaktiv udgave, hvor man kan se procenttallene for hvert provsti.

At provstier med færrest indbyggere (Nord-, Syd- og Vestjylland samt Sydfyn, Lolland- Falster og Bornholm) også er de provstier der har færrest medlemmer, er logisk. Mere interessant er det imidlertid at se på udviklingen i de provstier, hvor indbyggertallet er højest (hovedstadsområdet, i og omkring Århus, Odense og Aalborg samt i trekantområdet i Jylland). Det burde være og er også en udvikling, vi som folkekirke skal reagere på. Den procentuelle udvikling på det næste kort i figur 7 viser tydeligere, hvordan medlemsudviklingen har været i landets provstier.

Figur 7
Medlemsudvikling i procent i landets
provstier fra 2012-2022

Kilde: Medlemsudvikling_2012_2022 | fkuv.dk¹⁴

¹⁴ På FUV's hjemmeside findes kortet i en interaktiv udgave, hvor man kan se procenttallene for hvert provsti.

Når man zoomer ind på den procentuelle udvikling af folkekirkens medlemmer i figur 7, bliver billedet tydeligere. At medlemstallet igennem de sidste 10 år er faldet i provstier, hvor indbyggertallet også er faldet, er kun logisk. Men at antallet af medlemmer også er faldet i provstier, hvor indbyggertallet i samme periode er vokset – endog vokset markant – maner til eftertanke. Mest udtalt er det i og omkring hovedstaden, Nordsjælland og Køge Bugt-området, samt i og omkring Odense, Aarhus og Aalborg. Her kunne man også forvente en stigning i medlemstallet, hvilket altså ikke er tilfældet.

En del af udviklingen kan selvfølgelig tilskrives indvandring af mennesker, der ikke har en kristen baggrund, og som derfor ikke naturligt finder vej ind i folkekirken. I Danmark udgør indvandrerne samlet set 14 procent af befolkningen (i 2021). Indvandrere og efterkommere er ikke ligeligt fordelt i landet. Der er en tendens til, at de i højere grad bor i nærheden af de større byer, hvilket forklarer en del af denne udvikling.¹⁵ Men indvandringen kan ikke forklare hele udviklingen. Kigger man på indmeldelserne i folkekirken i forbindelse med dåb, ses en markant nedgang i dåbsprocenten i provstier i og omkring hovedstadsområdet og i landets større byer, Aarhus, Odense og i mindre grad også Aalborg.¹⁶ Ikke uden grund har folkekirken et stort fokus på den faldende dåbsprocent og har igangsat flere nye initiativer rettet imod nybagte forældre med henblik på at få dem til at overveje at få døbt deres barn.

Spørgsmålet er imidlertid, om nedgangen i dåbsprocenten primært i de større byer også indirekte er en konsekvens af en samfundsudvikling, hvor demografien forandrer sig? Vælger unge mennesker, der er flyttet fra et landsogn, at vende tilbage for at få døbt deres børn i den kirke, de selv har en tilknytning til? Ændrer det de unge menneskers relation til folkekirken at flytte fra et mindre lokalsamfund til en større by? Og i givet fald hvordan? Har det indflydelse på deres tro og religiøse dannelse, og i givet fald hvordan? Og hvordan fordeler de forskellige aldersgrupper sig i landets 10 stifter? I det følgende afsnit undersøges de demografiske ændringer i de forskellige alderssegmenter.

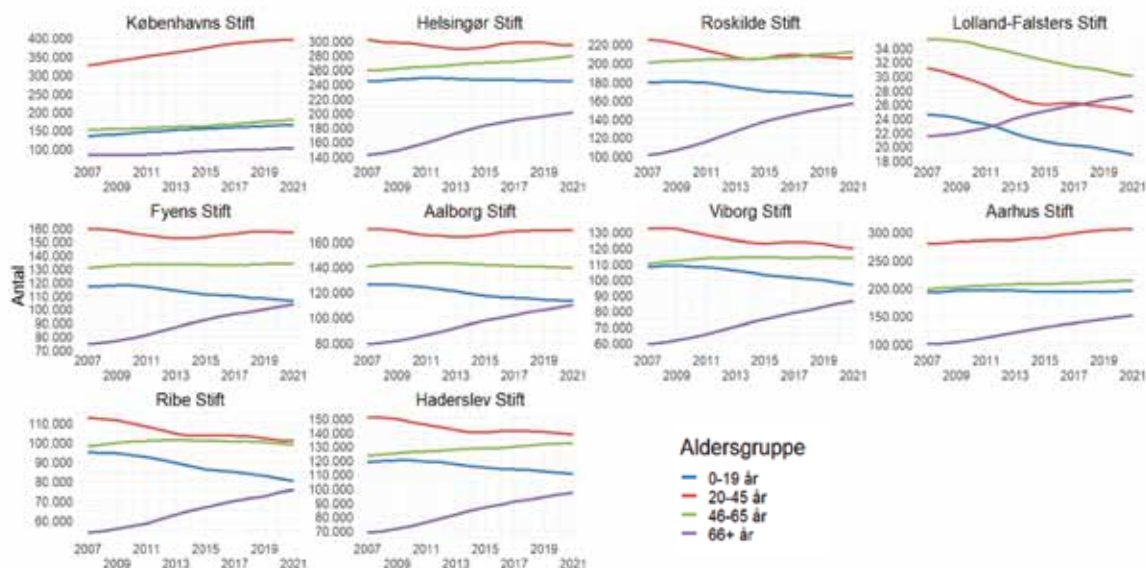
¹⁵ Danmarks Statistik: *GetPubFile.aspx (dst.dk)*

¹⁶ <https://www.fkuv.dk/videnscenteret/kirkestatistik/daabstal>

¹⁷ Figuren er udarbejdet til biskoppernes præstenormeringsudvalg, hvorfor der anvendes et tidsinterval på 14 år fra 2007-2021, hvor de foregående figurer udarbejdet til denne rapport anvender et tidsinterval på 10 år fra 2012-2022.

Hvor bor de forskellige aldersgrupper?

Figur 8
Aldersfordelingen i landets 10 stifter

Kilde: FUV, udarbejdet til arbejdsgruppen for præstenormeringsudvalget april 2021¹⁷

Figur 8 viser udviklingen i aldersfordelingen i landets 10 stifter i perioden fra 2007 til 2021. Igennem en årrække har stifterne været udfordret af en "skæv" demografisk profil. Andelen af mennesker i aldersgruppen 20 til 45 år stiger markant i Københavns og til dels også i Aarhus Stifter. I Aalborg, Fyens og Helsingør Stifter er andelen af denne aldersgruppe mere eller mindre konstant, mens andelen af de 20-45-årige falder mærkbart i de øvrige stifter. Desuden er det tydeligt, at langt den største andel af indbyggerne i Københavns Stift er yngre mennesker i aldersgruppen 20 til 45 år.

De 20 til 45-årige er også den aldersgruppe, der får flest børn. Som det eneste stift i landet stiger andelen af børn, aldersgruppen 0 til 19 år, i Københavns Stift. I Aarhus Stift er andelen af børn i mere eller mindre status quo, mens andelen af børn falder i de øvrige stifter. Det er altså ikke kun på landet, at der bliver længere imellem barnevognene, det bliver der i alle landets byer undtagen i København og Aarhus.

Den aldersgruppe der vokser mest i alle stifter, undtagen i Københavns Stift, er de 66+-årige. Så oplevelsen af, at det er de gamle, der bliver tilbage, er god nok, men den gælder ikke kun i landdistrikterne. At befolkningen bliver ældre, er en generel samfundsudvikling, der præger hele landet. Gruppen af de 66+-årige vokser i alle stifter, dog mindre i Aarhus og Københavns Stifter. Igen er der mærkbar forskel på alderssammensætningen i Københavns Stift, hvor 66+-segmentet udgør en meget lille andel af den samlede befolkning i stiftet. Mennesker i alderen 20 til 45 år udgør den største aldersgruppe i alle stifter undtagen i Lolland-Falsters Stift, hvor den største aldersgruppe er de 46 til 65-årige. Hvis udviklingen fortsætter som de sidste 14 år, så vil 66+-segmentet snart være den største befolkningsgruppe på Lolland-Falster.

Jeg talte også med Egon Noe om den markante forskel på aldersgrupper i de forskellige stifter. Han pegede på, at der med affolkning af landdistrikterne også sker en alderssegregering. Det er de unge, der flytter til storbyerne. Denne alderssegregering i stifterne synes umiddelbart at bekræfte billedet af, at det er de unge mennesker, der bor i byerne, mens de ældre bor på landet. Dette peger igen på spørgsmålet, om de unge mennesker, der flytter fra mindre lokalmiljøer til storbyen, mister kontakt og tilknytning til folkekirken, og i givet fald hvorfor?

For en generation siden var det ikke ualmindeligt, at man i begyndelsen af tyverne blev gift og fik børn, der blev døbt. Det betød, at der mellem konfirmation og bryllup gik syv til 10 år. I dag får man børn i en senere alder. Kulturen har ændret sig, og traditionen bæres ikke nødvendigvis videre, hvis den ikke giver mening. Der er en samfundsudvikling i retningen af at lade børnene selv bestemme, om de vil døbes, når de bliver ældre. At det er et bevidst valg at blive døbt, giver troen en særlig autenticitet, mener forældrene.¹⁸ Hvis man vælger at gifte sig i dag, er det også i en senere alder, og det er ikke nødvendigvis et kirkebryllup. Det betyder, at der fra konfirmationen i 13 til 14-års alderen kan gå 15 til 25 år, inden man igen får brug for kirken. Det er i de unge år, man flytter hjemmefra, uddanner sig, finder partner, og identiteten – herunder også den religiøse identitet – formes. Så hvad betyder det for unge menneskers tilknytning til folkekirken, at de flytter fra et lokalområde, hvor de selv er døbt og konfirmeret, til uddannelsesbyerne, hvor de ikke har en naturlig tilknytning til kirken? Og hvad får dem til at tage kontakt til folkekirken i det sogn, som de måske ikke engang ved, at de bor i? Er vi som folkekirke gode nok til at møde de unge, der er flyttet fra provinsen til storbyen for eksempelvis at uddanne sig?

I byerne orienterer man sig i mindre grad ud fra lokalitet og i højere grad ud fra segmenter og aktiviteter, således at man færdes sammen med mennesker, der ligner en selv. Som folkekirke ønsker vi at være, hvor folk er, men byens mennesker kan ikke defineres ud fra geografi. Man bor i et sogn, har en kæreste i et andet, køber ind i et tredje og uddanner sig i et fjerde. Eksempelvis har Hillerød Provsti i Helsingør Stift på meget kort tid samlet et campusområde, der tæller både studenterkursus, gymnasium, HF-kurser, social- og sundhedsassistent-uddannelse samt andre erhvervsuddannelser, der alle ligger på en eller to gader i forlængelse af hinanden.

Her samles cirka 7000 til 10.000 studerende i dagtimerne. Dette campusområde var der ikke for tre-fire år siden. Hertil er der kun knyttet en halv sognepræstestilling. Folkekirken er organiseret efter en geografisk sognestruktur, grundlagt i middelalderen, der ikke længere matcher samtidens bosætningsmønstre.

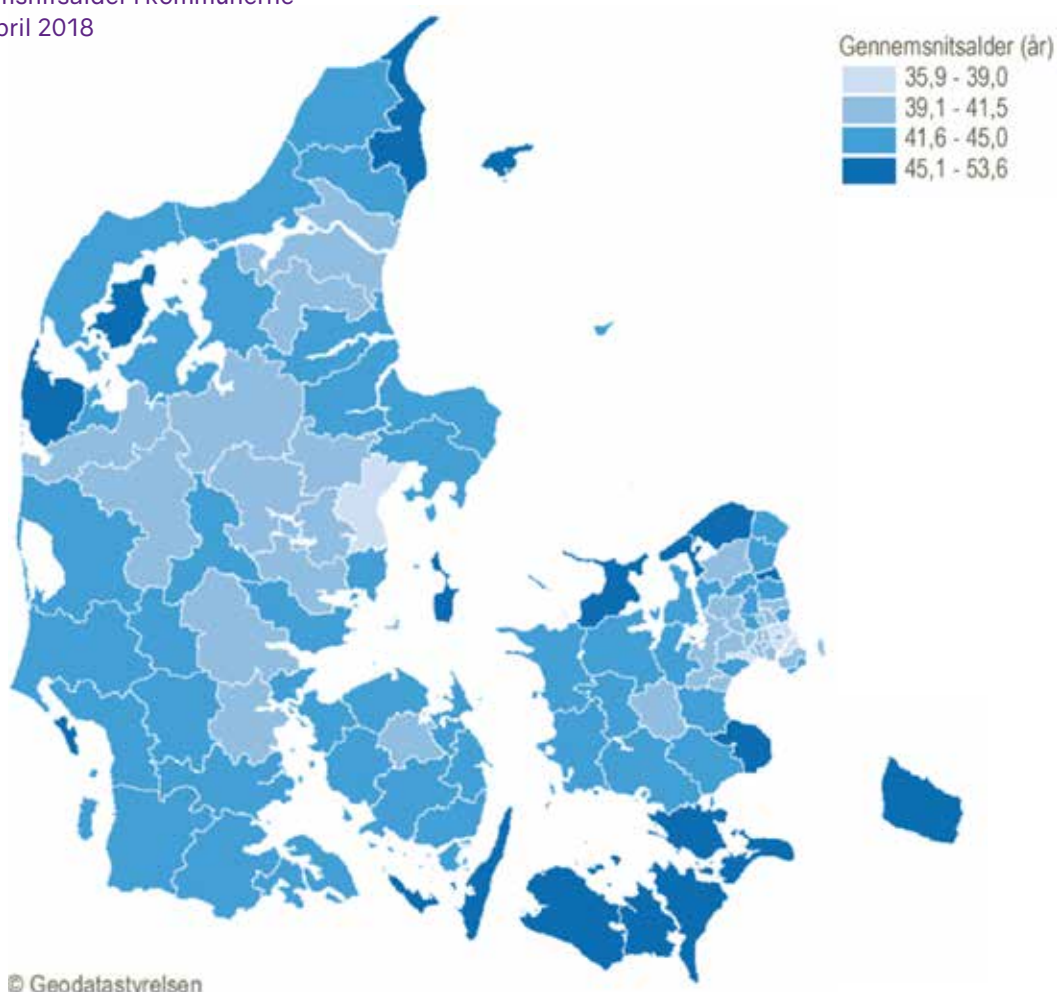
Da der er store forskelle i demografien internt i stifterne, kan et blik på gennemsnitsalder i landets kommuner give et uddybende billede af, hvor de unge bor.

¹⁸ *Dåb eller ej? Rapport om småbørnsforældres til- og fravalg af dåb. Københavns Universitet, Det Teologiske Fakultet, 2015.*

Kortet i figur 9 viser aldersgennemsnittet i kommunerne. Gennemsnitsalderen i hovedstadsområdet er 37,8 år. I Aarhus, Odense og Aalborg er den 38,4 år. Det er lavere end gennemsnittet af den samlede befolkning, hvis gennemsnitsalder er 41,6 år. I landdistrikterne ligger gennemsnitsalderen som forventet højere på 43,1 år. I den store urbanisering mod landets største byer ses tydeligt den alderssegregering, som Egon Noe talte om.

Figur 9

Gennemsnitsalder i kommunerne
pr. 1. april 2018

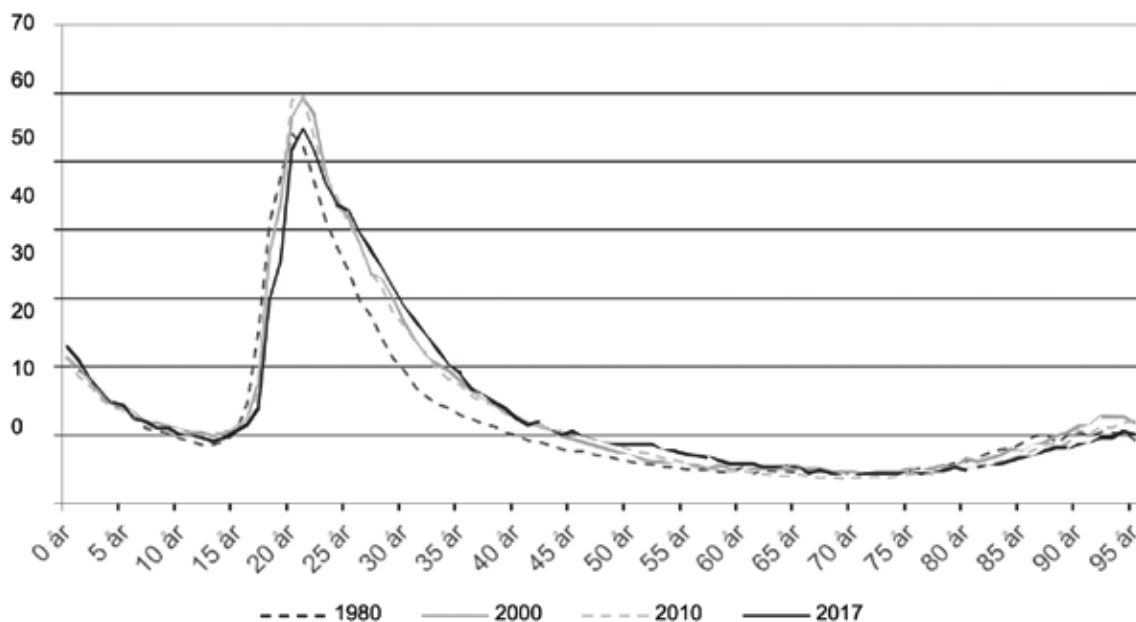

Kilde: Danmarks Statistik, NYT: København har den yngste befolkning – Danmarks Statistik (dst.dk)¹⁹

¹⁹ Kortet fra 2018 er det seneste fra Danmarks Statistik.

Det understøtter umiddelbart urbaniseringsnarrativet om de unge, der søger mod byerne, imens den ældre befolkning bliver boede i landsognene. Der er altså noget om snakken, sagde jeg, da jeg talte med Helle Nørgaard, men igen korrigerede hun min tolkning af tallene. For bagved tallene gemmer sig en langt mere nuanceret virkelighed, mener Nørgaard. ”Der er et stærkt narrativ om landdistrikterne, der affolkes, fordi de unge flytter væk, imens de ældre bliver tilbage. Vist flytter de unge i alderen 18-24 år, når de skal have en uddannelse – men det gør de fra stort set alle kommuner i landet,” forklarede hun. Et blik på den følgende figur, der viser aldersrelaterede flytninger i 1980, 2000, 2010 og 2017, underbygger Nørgaards synspunkt. Flyttemønstret har ikke ændret sig væsentlig i de 37 år.

Figur 10
Aldersrelaterede flytninger

Kilde: Statistikbanken, FOLK2.

Figur 10 viser, at hovedparten af alle flytninger foretages af unge i aldersgruppen 18-24 år. De unge flytter typisk 6-8 gange så ofte som deres forældre, og antallet af flytninger falder drastisk efter 25-årsalderen. 66+-segmentet har en konstant lav flyttefrekvens og udgør en beskeden del af det samlede antal flytninger.²⁰ Helle Nørgaard fortæller, at gennem de senere år er ca. 900.000 danskere flyttet hvert år. Det vil sige, at i gennemsnit skifter hver sjette dansker årligt adresse, men antallet af flytninger er væsentligt højere blandt de unge, som figur 10 viser. Dertil kommer, at cirka halvdelen af alle flytninger sker lokalt inden for den enkelte kommune, mens flytninger over kommunegrænserne omfatter cirka en tredjedel af flytningerne. Det er kun hver sjette flytning, der sker mellem regionerne. Den demografiske skævvridning imellem by og land handler i mindre grad om flytninger, og i højere grad om den demografiske alderssammensætning.

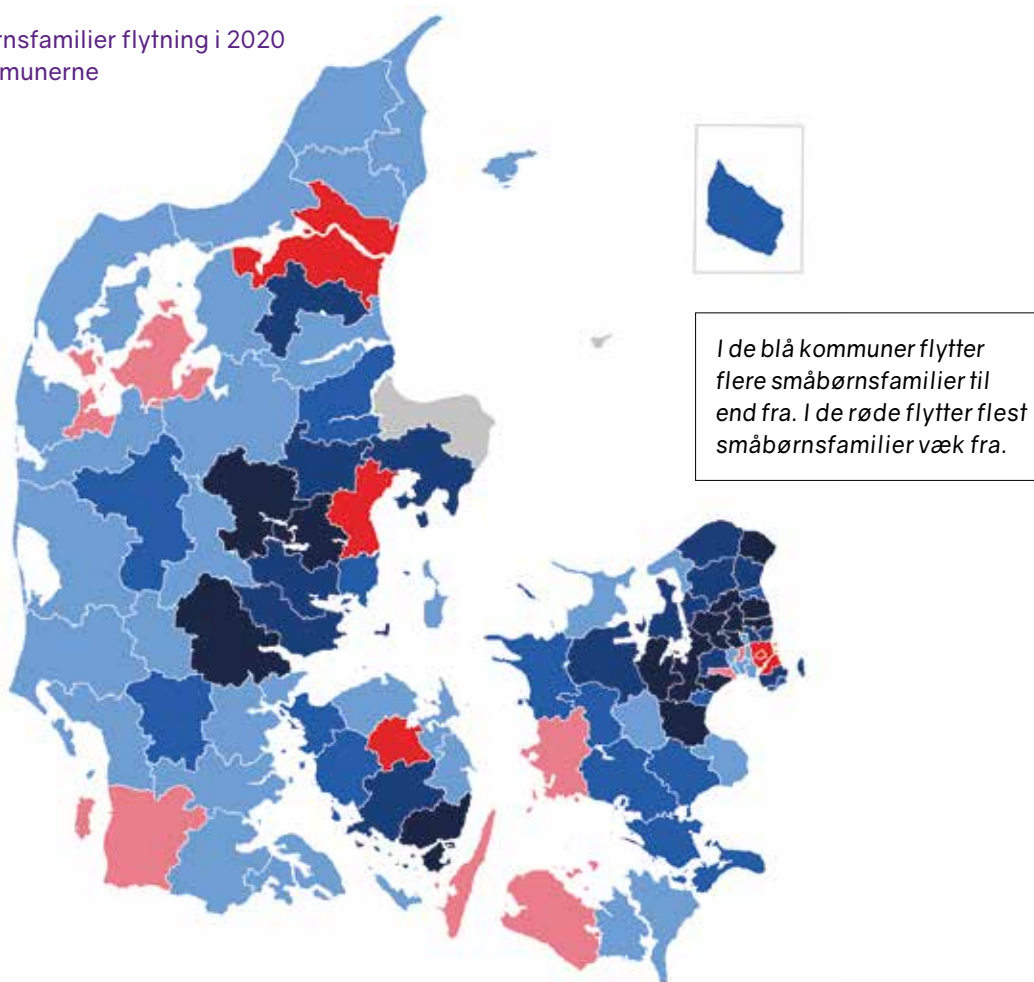
At unge mennesker flytter hjemmefra i 18-24-årsalderen er altså naturligt. Sådan er det stort set i hele landet, og de søger mod storbyerne, hvor der er uddannelsesinstitutioner og jobs. Her finder de en partner og får børn. Når de er færdiguddannede, vælger et stigende antal småbørnsfamilier imidlertid at flytte ud af byen, og de orienterer sig i stigende grad mod provinsen og de landdistrikter, hvor der er natur, et godt fællesskab, et netværk og billigere huspriser. Nørgaard peger på, at der i øjeblikket er en større tilflytning til landkommunerne og en større fraflytning fra de store bykommuner. Når der alligevel er befolkningsvækst i storbyerne, skyldes det som før nævnt fødselsoverskuddet og indvandring. "Der er en klar tendens til, at unge mennesker med børn flytter ud af storbyerne, og dem, der flytter tilbage, er i højere grad dem med de videregående uddannelser. Når man bliver en børnefamilie, vælger en del af de unge at flytte tilbage for at komme tættere på det miljø, de selv er opvokset i," forklarer Nørgaard. At børnefamilier flytter fra de større byer, fremgår ikke af de foregående kort, men det kan ses på det næste kort, figur 11.

²⁰ Bosætning og flyttemønstre i Danmark – en oversigt, side 10.

Hvorfra flytter småbørnsfamilierne?

Figur 11 viser de mørkerøde kommuner, hvor fraflytningen af familier med børn op til fem år er størst. De mørkeblå kommuner viser, hvor tilflytningen af småbørnsfamilierne er størst. Her ser billedet helt anderledes ud. Flytningen af småbørnsfamilier er størst fra de fire største byer, København, Odense, Aarhus og Aalborg. Udviklingen, hvor børnefamilier flytter fra storbyen, er accelereret siden 2019.

Figur 11
Småbørnsfamilier flytning i 2020
fra kommunerne

Kilde: DR, der har hentet tallene fra Danmarks Statistik²¹

²¹ På DR's hjemmeside findes kortet i en interaktiv udgave, hvor man kan se de nominelle tal for hver enkelt kommune: Småbørnsfamilier forlader de største byer: Flyttestatistik har taget stort hop de seneste år | Indland | DR.

Så selvom storbyerne vokser, viser underliggende statistikker, at et stigende antal småbørnsfamilier altså vælger storbyen fra og flytter til kommuner, der ikke ligger for langt fra byerne. Men det der har størst betydning for børnefamiliernes bosætning er, ifølge Nørgaard, de nærmeste venner og forestillingen om det gode liv. "Selvfølgelig handler det også om job, men mens børnene er små, har det stor værdi at være tæt på netværket, familien, naturen og at have frihed til ikke at skulle løbe i hamsterhjulet, men at kunne klare sig med én indtægt, så en forælder kan være hjemme, mens børnene er små." Landsbyen og de mindre samfund kan ifølge Nørgaard tilbyde netværk, fællesskab, nærvær, relationer og natur, samt en større økonomisk frihed, da huspriserne er lavere.

Dette er et væsentligt mere nuanceret billede af urbaniseringsnarrativet, der har en tendens til at trække billeder af forfald og en stemning af tristesse efter sig. Nørgaard fortæller, at data om de unge børnefamilier, der i stigende grad flytter ud af byerne, findes, men den er ikke trængt igennem i offentligheden. Urbaniseringsnarrativet stammer fra finanskrisen i 2008, der gik hårdt ud over landdistrikterne. Siden 2012 er udviklingen vendt, men vores forestilling om verden har en tendens til at hænge fast i gamle billeder (jævnfør Hans Roslings redegørelse af vores tendens til at fiksere vores forståelse af virkeligheden).

Ifølge Jesper Bo Jensen, direktør for det private forskningscenter Fremforsk, vil denne udvikling med småbørnsfamilier, der flytter ud af de store byer, ændre Danmarkskortet de kommende år. I et interview til DR i 2021 siger han, at "der er klart en tendens, der går væk fra det urbane. De kommende 10-20 år vil vi se, at flere bor i de mere tyndtbefolkede dele af landet. Spredningen af befolkningen vil blive større, end vi har set de seneste år." ²² Jensen mener også, at det udflytningsboom, vi så under coronapandemien i 2020, formentligt vil aftage lidt igen, men tendensen vil fortsætte i årene fremover, fordi vi gerne vil have mere plads, og fordi vi ikke længere behøver at bo samme sted, som vi arbejder.

Vist er der udfordringer i landdistrikterne – dem kender man kun alt for godt i de små landsbysogne – men der er også muligheder og udviklingspotentialer. Det er vigtigt at have blik for dem. For hvordan møder den lokale sognekirke denne generation af børnefamilier, der aktivt vælger landet til? De kommer givetvis med en anden kultur og mentalitet, men har den samme iboende religiøse længsel, som vi alle er skabt med. Rækker vi ud imod de unge børnefamilier, der ikke nødvendigvis har været i kontakt med folkekirken i mange år? Inviterer vi dem med inden for i fællesskabet? Er der plads til, at yngre mennesker, der vender tilbage fra storbyen, også kan sætte deres præg på kirkelivet på landet?

²² Småbørnsfamilier forlader de største byer: Flyttestatistik har taget stort hop de seneste år | Indland | DR

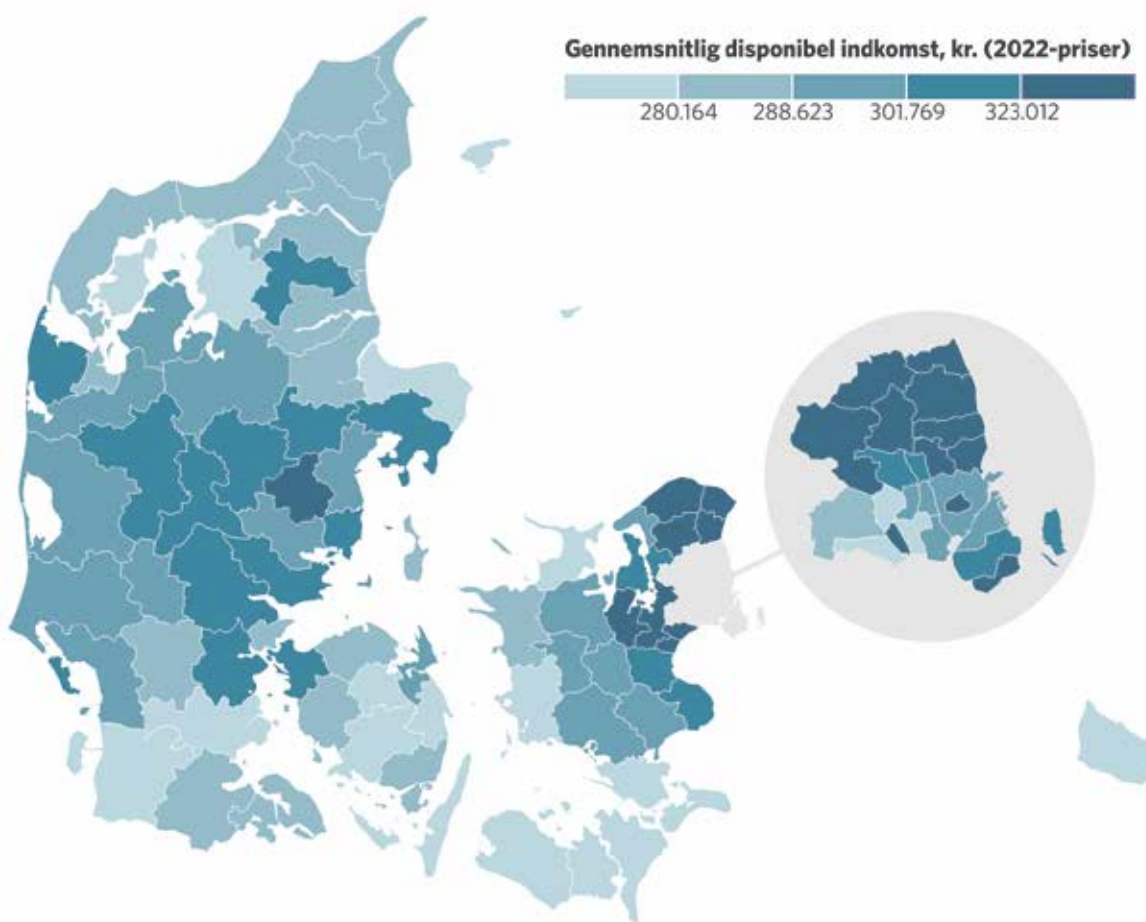
Dertil kommer et stigende antal flexbolig- og sommerhusejere, der opholder sig i deres sæsonbolig i lange perioder. På Lolland-Falster har antallet af flexboliger været stigende i de fem år, jeg har været biskop her. Mange af dem har glæde af folkekirken, fordi de har tid og overskud til at komme til gudstjeneste, gå til koncerter og deltage i det lokale sogneliv, nogle af dem har endog løst sognebånd til præsten og er gået ind i et menighedsråd. Er vi som folkekirke opmærksomme på denne gruppe af mennesker og gode nok til at invitere dem til at blive en del af den lokale menighed? Ofte er jeg stødt på den indvending, at de jo ikke betaler kirkeskat til den lokale sognekirke på landet, heller ikke selvom de løser sognebånd. Det er korrekt. Her har folkekirken en udfordring. Det er problematisk, at kirkeskatten betales til en rig kommune, mens man bruger kirken på landet i en fattig kommune. Der er behov for at kigge på muligheden for delt kirkeskat, eller en anden udligningsmodel. For økonomien spiller også en afgørende rolle for den lokale sognekirke i forbindelse med den ændrede demografi.

Hvor "bor" pengene?

Udgifter til at vedligeholde middelalderkirker er de samme, om der bor få eller mange mennesker i et sogn, og kirkegården skal passes uanset hvad. Fire medarbejdere på arbejde søndag morgen skal have den samme løn, om der sidder fire eller 80 mennesker på kirkebænken. Det er de faste omkostninger, der udgør langt den største udgift i menighedsrådenes budgetter, og de kan ikke tilpasses menighedens størrelse. Så det er relevant også at kaste et blik på økonomien.

Figur 12

Gennemsnitlig disponibel indkomst fordelt på kommuner

Kilde: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd

Figur 12 viser den gennemsnitlige disponible indkomst blandt indbyggerne fordelt på kommuner. Kortet er udarbejdet af Arbejderbevægelsens Erhvervsråd og er derfor ikke opdelt i provstier, men i kommuner. Da provstiernes ligningsgrundlag mere eller mindre følger kommunegrænserne, kan de demografiske kort over provstierne sammenholdes med kortet, der viser den gennemsnitlige disponible indkomst.

Det fremgår ikke helt overraskende, at de største indkomster bor nord for, i og omkring København. Her findes også provstierne med den tætteste befolkning, hvor indbyggertallet har været stigende igennem de sidste 10 år. Mere overraskende er det, at de højeste disponible gennemsnitsindkomster også findes i et par af de tyndt befolkede provstier i Jylland, hvor indbyggertallet har været faldende de sidste 10 år. Det drejer sig om Lemvig og Rebild Provsti. Tyndtbefolkede områder og faldende indbyggertal er altså ikke nødvendigvis identisk med lave indkomster, men der synes alligevel at være en sammenhæng.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd udgav i juni 2022 en rapport om, hvordan flyttemønstre bidrager til en markant stigning i indkomstforskelle på tværs af landet. ”Der er væsentlige forskelle på indkomsterne i landets kommuner, og den udvikling er taget til over de seneste 10 år. Det har flyttemønstrene bidraget til, så Danmarkskortet er blevet trukket endnu skævere end for 10 år siden,” siger Lars Andersen, direktør i Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.²³ I de kommuner, hvor der bor mennesker med høje indkomster, flytter mennesker med endnu højere indkomster til, mens der i kommuner, hvor der bor mennesker med lave indkomster, flytter mennesker med endnu lavere indkomster til. Således er forskellen mellem den geografiske opdeling mellem indkomstgrupperne vokset de sidste 10 år. Det er særligt den rigeste halvdel af befolkningen, der bor sammen. I København og omegnskommuner er segregeringen blandt den rigeste del af befolkningen væsentligt større end i resten af landet.

Ifølge Egon Noe er det først omkring 1990’erne og frem, at den sociale ulighed for alvor eskalerer. Det sker i takt med, at boligpriserne i hovedstaden stikker af. En af konsekvenserne er en øget polarisering og social ulighed. Socialt udsatte har ikke længere råd til at bo i byen og flytter til landdistrikterne med blandt andet manglende offentlig transport, ensomhed og misbrugsmiljøer til følge, mener Noe. Det var først i begyndelsen af nullerne, at man begyndte at tage denne udvikling alvorlig, og først efter kommunalreformen i 2007, at den sociale ulighed mellem land og by kom på den politiske dagsorden. Centraliseringen vedrører altså ikke kun mennesker, men også økonomi. Eksempelvis udliciteres busdrift og rengøring til store virksomheder med adresser i hovedstaden, så skattegrundlaget og økonomien centraliseres, forklarer Noe og tilføjer: ”Det skal kompenseres via ligningen! Den ødselhed, man ser i rige stifter, ser man ikke i landdistrikterne.”

²³ Arbejdernes Erhvervsråd: *Flyttemønstre bidrager til markant stigning i indkomstforskelle på tværs af landet* – se tallet for din kommune | AE - Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (ritzau.dk)

Jeg peger på den stigende turisme som en mulighed for de små landsogne. Mange kirker i ferielandet tilbyder koncerter, kirkelige handlinger og gudstjenester på stranden og på havnen, som et stigende antal turister, sommerhusejere og flexboligejere har glæde af. Men Noe mener ikke, at turisme og sæsonbeboerne er en guldgrube for landdistrikterne. Meget af turismeøkonomien lander ikke i den lokale økonomi. Sæsonbeboerne bor i vækstområderne i byerne, men ejer de største værdier i landdistrikterne, som de tjener på, når de sælger, lejer ud, etc. Da de ikke bor lokalt, bidrager det heller ikke til skattegrundlaget lokalt. Sæsonbeboerne, der benytter kirkerne i ferielandet, betaler som nævnt kirkeskat i deres bopælskommune. Selv hvis man løser sognebånd til præsten i sognet i ferielandet, så går kirkeskatten fortsat til bopælskommunen.

Egon Noe stiller afslutningsvist det retoriske spørgsmål: ”Skal vi være kirke der, hvor pengene er, eller skal vi være kirke der, hvor der er behov for det?” Enten må vi tage konsekvenserne af centraliseringen og lade det falde, der ikke længere kan stå, og som ikke er økonomisk bæredygtigt. Alle der kan, vil flytte væk, mens de fattige vil blive fattigere og fattigere og blive stavnsbundet til stedet, for man kan ikke sælge eller låne til boligen. Eller også må vi tage konsekvenserne af, at centraliseringen gør os rigere som samfund, og så må det komme alle til gode, også dem, der oprindeligt var forudsætningen for den økonomiske udvikling på landet,” siger Noe, da jeg taler med ham om konsekvensen af den økonomiske udvikling for folkekirken. Det er trukket skarpt op, men Noes pointe er væsentlig: der er meget ulige økonomiske vilkår for folkekirken.

En af de store udgifter og ressourcekrævende opgaver for menighedsrådene er vedligeholdelse af kirkerne. Kirkebygningen er for mange mennesker et vigtigt sted – også for mennesker, der ikke er medlem af folkekirken. Kirkerummet er som kondenseret liv, der rummer ikke bare individets egen vigtige historie, men også den kollektive historie. 58 procent angiver, at en af grundene til medlemskabet af folkekirken er at støtte kulturarven.²⁴ Kirken står der i landskabet som et symbol på vores tro og tradition igennem tiden, når vi kører forbi den. ”Det er en meget vigtig opgave at drage omsorg for, at vores gamle kirker fremtræder både som smukke og hensigtsmæssigt indrettede gudstjenestehuse, og tillige fremtræder som historiske og kulturhistoriske monumenter til gavn og glæde for sognet og for turister fra nær og fjern. Hver eneste middelalderkirke, selv den mest ydmyge, vidner om slægters historie gennem tusind år,” siger tidligere kirkeminister Birthe Rønn Hornbech i et interview til Kirke.dk i sommeren 2022. Hun fortsætter: ”Danske kirkebygninger er netop ikke museer. Derfor er det så vigtigt, at menighedsrådene bevarer ansvaret for vores kirkebygninger, der netop ikke skal være underkastet fredning og krav, der forhindrer, at menighedslivet udfolder sig frit.”²⁵

²⁴ *Religiøsitet og forholdet til folkekirken 2020. Bog 1 – Kvantitative studier, side 29, FUV*

²⁵ *Birthe Rønn: Menighedsrådenes møje glæder turistens øje | Kirke.dk*

Udfordringen er imidlertid, at nogle af de små menighedsråd netop føler sig mere som museumsbestyrelse end en gruppe af mennesker, der sætter rammerne for en levende menighed. "Skal vi være kustoder, eller skal vi lave kirke?" spørger stiftsrådsformand Susanne Møller i Lolland-Falsters Stift. Ressourcerne bruges i de små landsogne på at vedligeholde døde sten i stedet for at bygge kirke af levende sten. Ingen steder i Bibelen handler kirkebegrebet om mursten. Kirke er et fællesskab af troende. Udgifterne til vedligeholdelse af kirkebygninger er meget ulige fordelt. Eksempelvis er der 170 kirker til 673.491 medlemmer i Helsingør Stift, landets største, mens der er 108 kirker til 80.874 medlemmer i landets mindste, Lolland-Falsters Stift. Det svarer til 4033 medlemmer per kirke i det store stift, mens der kun er 735 medlemmer per kirke i det lille stift (landsgennemsnittet er 1.830).²⁶ Dertil kommer, at andelen af middelalderkirker, endda med særlig høj bevaringsværdi, tilmed er større i Lolland-Falsters Stift, mens der er flere nyere kirker i de store bystifter, hvilket er en yderligere skævvridning.

Menighedsråd med ansvar for mange kirker i tyndtbefolkede sogne med høj gennemsnitsalder og lav gennemsnitsindkomst oplever, at de økonomiske såvel som de menneskelige ressourcer bindes til vedligeholdelse af kirkebygninger i det, der kan opleves som et meget tungt og bureaukratisk system. "Den økonomiske byrde er selvsagt ulige fordelt og ikke uforanderlig" skriver Rønn Hornbech, "derfor vil og skal den økonomiske udligningsordning altid være til diskussion." Men inden vi tager diskussionen om en reform af den kirkelige udligningsordning, så lad os kigge på et kort over, hvordan kirkeskatteprocenten fordeler sig i landets kommuner.

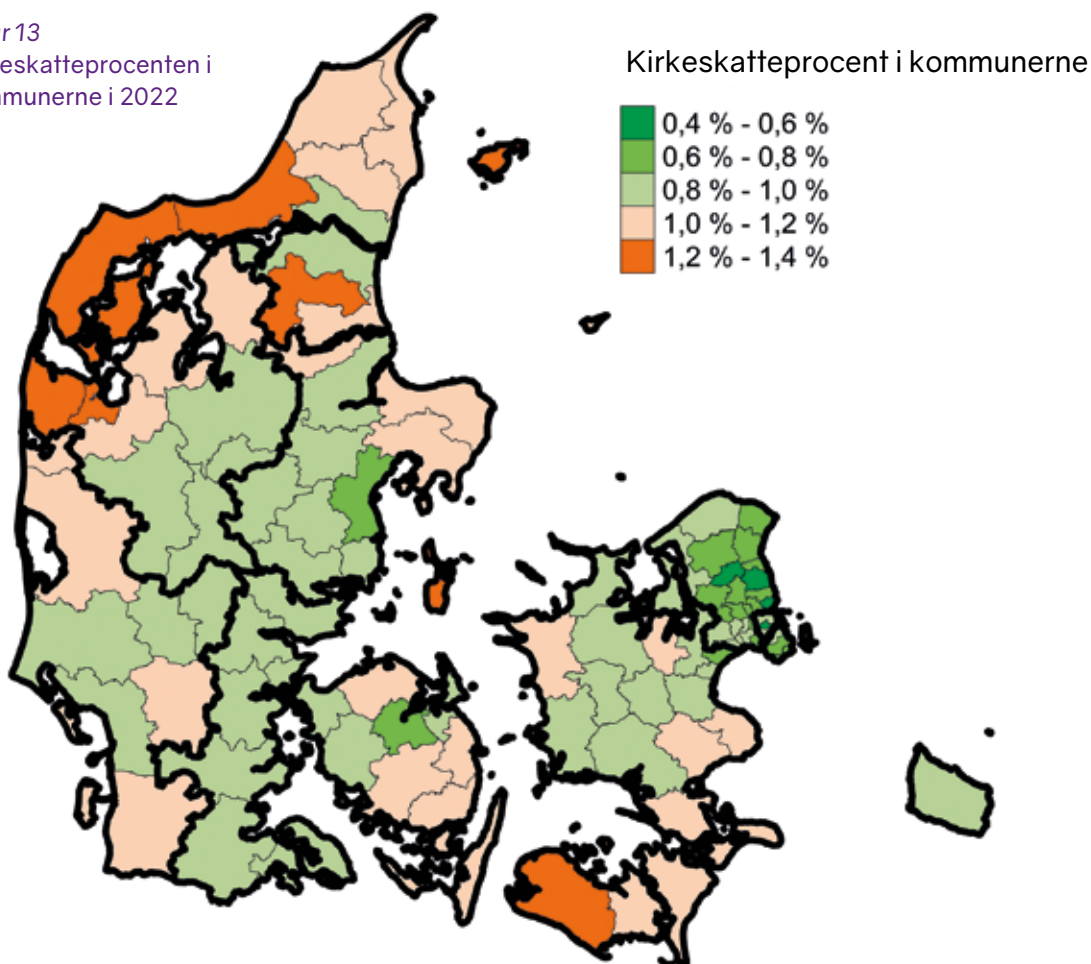
²⁶ Kilder: Stifternes hjemmesider, Kirke.dk, og Danmarks Statistik, 1. januar 2022

Hvordan fordeler kirkeskatten sig?

Danmarkskortet i figur 13 viser kirkeskatteprocenterne i 2022 i de enkelte kommuner. Den gennemsnitlige kirkeskatteprocent for hele landet er 0,87 procent i 2022, mens den i 2012 var 0,89. Den samlede kirkeskat er altså faldet med 0,02 procent de sidste 10 år.

Der er en klar tendens til, at kirkeskatteprocenten er lav i kommuner med højt indbyggertal og høje gennemsnitsindkomster, og omvendt er kirkeskatteprocenten høj i kommuner med lavt indbyggertal og med lave indtægter. Lavest er kirkeskatteprocenten i Gentofte Kommune med 0,4 procent og på Frederiksberg med 0,5 procent.

Figur 13
Kirkeskatteprocenten i
kommunerne i 2022

Kilde: Kort udarbejdet af FUV på baggrund af tal fra AdF, 2022

Højest er kirkeskatteprocenten på Læsø med 1,3 procent og i Thisted samt Lemvig kommuner med 1,27 procent. Det er som nævnt svært at tilpasse faste udgifter som vedligeholdelse af kirker og drift af kirkegårde til antallet af medlemmer, for udgifterne er de samme, om der bor mange eller få i sognet. De ulige økonomiske vilkår imellem de velhavende og de mindre velhavende kommuner søgtes udlignet via en national udligningsordning, der blev etableret i 1980'erne. Der blev den gang nedsat en arbejdsgruppe, der udarbejdede kriterierne for en fordelingsnøgle, der ikke siden er blevet revideret.

Kommunerne indbetaler landskirkeskat til Fællesfonden, der er folkekirkens fælleskasse, som dækker en række fælles folkekirkelige udgifter. Det er også Fællesfonden, der udbetaler udligning til de mindre velhavende kommuner. Selvom landskirkeskatten generelt er lavest i hovedstadsområdet og nord for København, så indebærer de højere indtægter i dette område, at det er de rige provstier, der betaler mest i kroner og øre til udligningen. Udligningsordningen er et fast beløb, der i 2012 var på 103,7 mio. kr. og i 2022 på 115,6 mio. kr. Beløbet bliver hvert år opskrevet med pris- og lønindekset (publiceret af Finansministeriet til brug for Finansloven), deraf differencen. Men selve beløbet er ikke hævet de sidste 10 år, selvom demografien har forandret sig markant. Dertil kan man pege på, at anlægsudgifter også er steget mere end pris- og lønindekset, hvilket rammer sogne med megen vedligeholdelse af bygningsmasse.

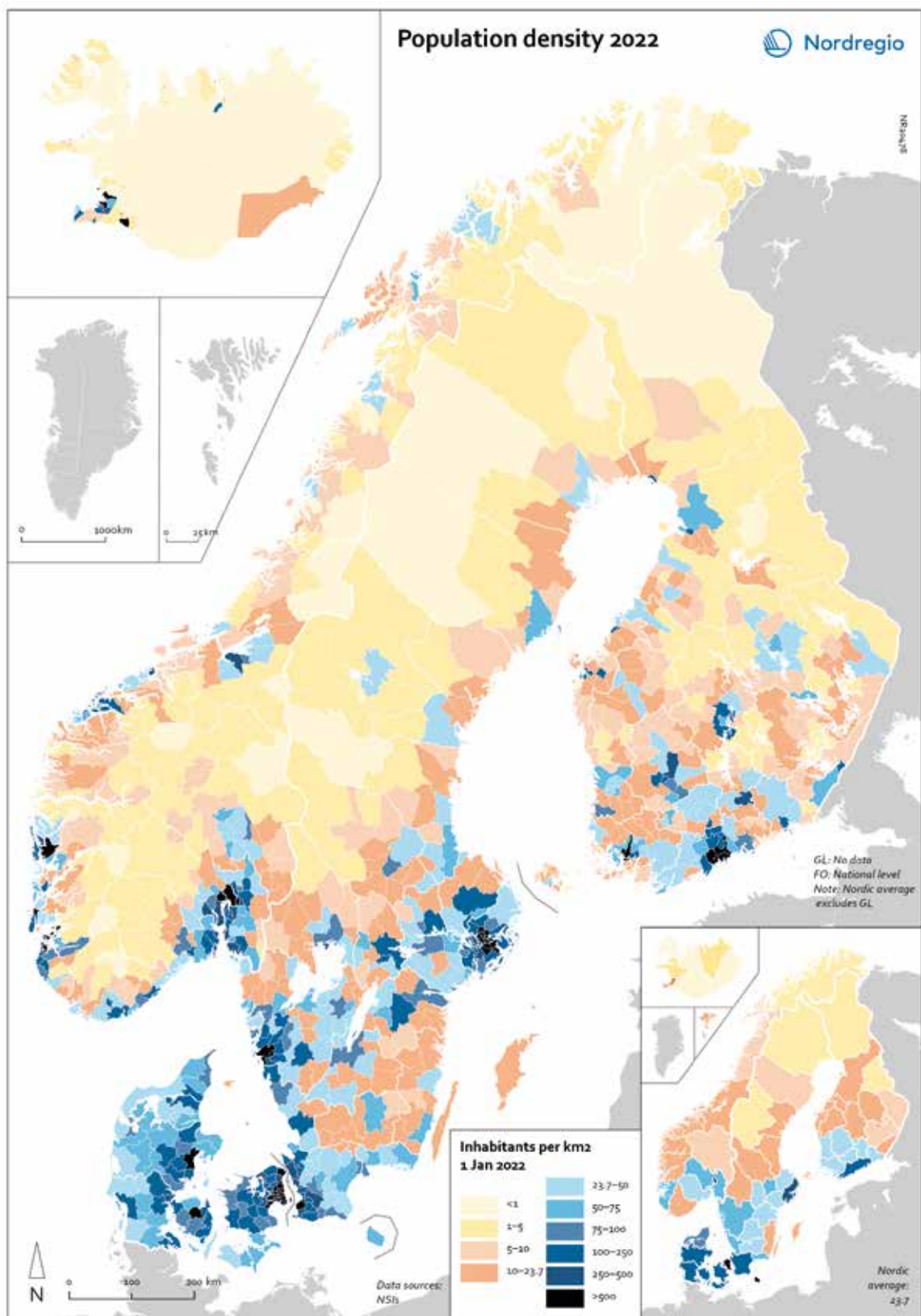
Provstier med et skatteudskrivningsgrundlag under 60 procent af landsgennemsnittet tildeles 35 procent af det, som skatteindtægten ligger under landsgennemsnittet. Det betyder, at udligningen følger inflationen, men den tager ikke hensyn til den demografiske udvikling. Et andet problem er, at udligningsordningen er et fast beløb. Det betyder, at hvis der bliver flere fattige kommuner, der skal deles om udligningsbeløbet, bliver der færre penge til hver af de trængte kommuner. I praksis indebærer det, at udligningen til de fattige provstier ikke stiger i takt med, at medlemstallet falder, men antallet og udgifterne til vedligeholdelse og drift af kirkerne er de samme. Så forskellen mellem rige og fattige provstier bliver større. Det kalder på en revision af udligningsordningen, hvis det forsat skal være muligt for folkekirken at være til stede i landdistrikterne, hvor man typisk har en større andel af middelalderkirker. Dertil kan man spørge, om det alene er et tyndtbefolket sogn og et fattigt provsti, der er ansvarlig for vores nationale kulturarv, eller om det er et fælles anliggende?

Som skrevet i indledningen er disse demografiske forskydninger i landet ikke kun et dansk fænomen. Alene i Europa estimeres det, at der findes omkring en kvart million bygninger, klassificeret som kulturarv i tyndtbefolkede områder, hvoraf langt de fleste er kirker. Så jeg var nysgerrig efter at undersøge, hvordan nationalkirkerne i vores nordiske nabolande forholder sig til den ændrede demografiske virkelighed, og om nogle af mine nordiske bispekollegaer har udviklet strategier, så det fortsat er muligt at være til stede alle steder, hvor mennesker ønsker at høre evangeliet forkyndt.

Funnings Kirkja på Færøerne

2 Nordiske biskoppers perspektiv

Centraliseringen har i en årrække præget ikke kun den danske, men også den globale udvikling samt menneskers måde at tænke og handle på.

Et blik på et kort over befolkningstætheden i Norden gav mig ideen til at tale med mine nordiske bispekollegaer. Også i nabolandene stiller urbaniseringen kirken overfor nye udfordringer, og her er forskellene til at tage og føle på. Så måske var der inspiration at hente hos biskopperne i stifter med store landdistrikter i de nordiske nabolande, der også er mærket af en stor forskel i urbaniseringsgraden og med langt større geografiske afstande end i Danmark. Så måske kunne et indblik i de nordiske folkekirkers liv være som et forstørrelsesglas på den hjemlige kontekst?

De nordiske nationalkirker er forskelligt organiseret, hvilket selvfølgelig giver forskellige vilkår. Fra politisk hold har man også forholdt sig meget forskelligt til den demografiske udvikling i Norden.

Eksempelvis har man i Nordnorge ført en decentraliseringspolitik, hvor folk, der bor og arbejder her, betaler lavere skat, får en højere børnecheck, får mere i pension og får forhøjet anciennitet, en uges ekstra ferie samt gode studieordninger. Folk med lange uddannelser får også afskrevet 10 procent af deres studiegæld. I Nordnorge giver nogle stifter også et rekrutteringstillæg, hvis en præstestilling genopslås.

Mit udgangspunkt er imidlertid kun at fokusere på det, jeg som dansk biskop har indflydelse på. Så fokus er ikke de forskellige nordiske regerings bosætningspolitikker eller kirkernes forskellige organisering i forhold til staten, men alene de fælles udfordringer og muligheder set fra biskoppernes perspektiv. Derfor inviterede jeg mig selv til en snak med ti af mine nordiske bispekollegaer: Den færøske biskop (Jógvan Friðriksson), en islandsk (Kristján Björnsson, biskop i Skálholt), to finske (Seppo Hakkinen, biskop i Mikkeli Stift og Jari Jolkkonen, biskop i Kuopio Stift), tre norske (Olav Øygard, biskop over Nord-Hålogaland bispedømme, Herborg Finnset, biskop i Nidaros bispedømme og Gunnar Bråthen, konstitueret biskop i Sør-Hålogaland bispedømme) samt tre svenske (Åsa Nyström, biskop i Luleå Stift, Søren Dalavi, biskop i Karlstad Stift og Martin Modéus, biskop i Linköping Stift og valgt til ny ærkebiskop i Sverige). Alle har de deres virke i stifter mærket af en stor forskydning i den demografiske sammensætning. Intentionen var at undersøge, om de nordiske biskopper har udviklet strategier, der på stiftsniveau kan understøtte kirkelivet i tyndtbefolkede områder. Målet er fortsat at kunne være til stede over alt i landet. Konkret ønskede jeg at undersøge, om de nordiske biskopper med udgangspunkt i deres respektive stifter mener, at der er behov for at gøre noget, og i givet fald hvad de har gjort, eller mener der skal gøres.

Biskop Martin Modéus,
tager gæstfrit imod i bispegården i Linköping

Troen på forvandlingskraften i skaberværket

Imens toget snoede sig igennem landskaber med nyudsprungne birketræer, store nåleskove, udstrakte søer og røde træhuse, så jeg igennem togets vindue kirker i små afsidesliggende landsbyer, hvor der kun var få biler at se. Andre steder lå kirkerne helt solitært. Jeg prøvede at forestille mig, hvordan det engang var at bo her med langt til nærmeste nabo og uden internet og mobiltelefon. Man har kun haft mulighed for at kommunikere med hinanden, når man mødtes ved områdets samlingssteder – i kirken for eksempel. Ved en lille gruppe af huse vejede det tyske flag. I dag benyttes flere af husene som fritidsbolig af sæsongæster – noget som også danskerne har glæde af. I en årrække havde jeg en ødegård i Sverige. Huset var et dødsbo efter en gammel mand, Sven Svensson. Igennem et helt arbejdsliv havde han cyklet 30 km til arbejdet på savværket i Karlskrona, og hjem igen efter fyraftenen med en lille dram i tasken til at styrke sig på. Da han døde, boede der ikke længere nogen i skoven. De var enten døde eller flyttet til den nærmeste større by, og brugte kun ødegården i skoven i fritiden. Sven Svensson hus blev via en dansk ejendomsmægler solgt til os danskere, der kunne se herlighedsværdi i den storslåede natur med badesø om sommeren, kantareljagt om efteråret, skiruter om vinteren og skovens stilhed og ro hele året rundt.

At bymennesker vælger at investere i fritidsbolig i landdistrikterne, er et fænomen jeg også møder på Lolland-Falster. Da menighedsrådet i Rødby skulle have ny præst, stod man over for en dyr renovering af præstegården til 4-5 millioner kr. Der var gået borebiller og svamp i tagkonstruktionen. Da det var billigere at bygge et nyt hus, søgte menighedsrådet kommunen, men fik afslag på at rive den gamle fredede bygning ned. I stedet blev præstegården solgt fra – men ikke uden en vis bekymring. Den kunne stå og forfalde, blive en skændsel i bybilledet eller solgt til en boligejer, der ville lave nemme penge på at leje den ud til udenlandsk arbejdskraft, der midlertidig opholder sig i området i forbindelse med Femern Bælt-byggeriet. Bekymringerne blev dog hurtigt gjort til skamme. ”Se her” sagde stiftets jurist, der havde været involveret i byggesagen. Hun viste mig et billede af den gamle præstegård på Instagram. Den var under total transformation med marmorklinker på gulvene og nyrenoveret park i haven. To familier fra hovedstadsområdet havde købt præstegården for at omdanne den til et ferieparadis.

Landdistrikterne og de små landsbyer er under forandring. I nogle af disse områder, der stille og roligt affolkes, rykker sæsonbeboerne ind i de tomme huse og benytter dem som fritidsboliger. Andre rives ned eller står og forfalder, som et billede på det liv, der længere ikke leves her. Man kan begræde udviklingen, men der er næppe nogen, der begræder, man ikke behøver at cykle 30 km i alt slags vejr til og fra arbejde på en gammel rusten cykel uden gear. Og spørger man mennesker på Lolland-Falster, der har stået krumbøjet med en roehakke i hånden dagen lang, er der heller ikke mange, der begræder, at de store maskiner har overtaget det manuelle arbejde. Tværtimod. Landbruget er nedlagt, jordene opkøbt til stordrift. Så opgaven er at tilpasse kirkelivet til konteksten, og samtidig vedligeholde de smukke gamle kirker, der flere steder ligger som perler på en snor og pryder landskabet. Lokalt er de lokale stolte af deres kirke, der udgør en værdifuld national kulturarv, også selvom kirkerne nogle steder kun lejlighedsvis er i brug.

Det, der ved første blik kan forekomme som en tabshistorie med forfaldne huse, rummer også mulighed for en ny begyndelse. Man kan også kigge på landdistrikterne som værende midt i en transformationsproces. I kirken bekender vi igen og igen troen på opstandelsen fra de døde. ”Kornet, der dør i jorden, opstår som nye aks”, synger vi. Det er en tro på forvandlingskraften i selve skaberværket i tillid til, at Gud fortsat er i gang med sin skabelsesproces, som også vi er en del af. Efter død følger opstandelse. Men for at noget nyt kan opstå, skal man give slip på det gamle – og det er næsten altid en sorgfuld proces at give slip.

Vi mennesker er skabt sådan – eller i hvert fald de fleste af os – at vi holder fast i det kendte. At give slip er utrygt, for vi ved ikke, hvad der følger efter. Og om der overhovedet følger noget efter? Så mange gange holder vi fast, indtil vi er tvunget til at give slip. Måske tvinger forandringer i samfundet og den demografiske udvikling os netop til at give slip på den gamle måde at tænke og organisere kirkelivet på og finde nye veje. Jesus sagde jo, ”Jeg er vejen, sandheden og livet!” Så mon ikke, han også er med menighederne i landdistrikterne i denne forvandlingsproces?

Fælles nordiske udfordringer: Er der behov for at gøre noget?

Det første spørgsmål, jeg ønskede at undersøge var, om de nordiske biskopper mener, at den ændrede demografi fordrer, at der er behov for at gøre noget særligt for at bevare og understøtte kirkelivet. Svaret er helt klart et ja!

”Urbaniseringen er den største udfordring, vi står overfor lige i øjeblikket. På landet er udfordringen at kunne være til stede over alt, mens det i byerne er, at folk ikke binder sig til de store menigheder.”

Biskoppen i Mikkeli Stift

Dermed peger han på et dilemma, som vender tilbage i flere af samtalerne, nemlig at udfordringerne ved urbaniseringen har to sider.

”Vores jurist og administrativt ansat personale siger altid, at vi bliver nødt til at slå de små menigheder sammen, fordi de kan ikke overleve. Vi skal lave større enheder. Jeg kan forstå det fra et økonomisk perspektiv, men problemet er, at de små menigheder er levende menigheder. De er socialt og spirituelt levende menigheder. Jo større menighederne er, jo mindre sammenhængskraft er der imellem kirkegængerne. Vi har disse store menigheder, hvor der kan være op til 20.000 medlemmer. Det er for stort, for mennesker i menigheden har ikke et forhold til hinanden. Så jeg er på udkig efter en struktur, der kan understøtte de små menigheder, fordi de er åndeligt velfungerende menigheder – 1-2000 medlemmer, det er en ideel størrelse. Internationalt er det faktisk en stor menighed. Men administrativt og økonomisk ansatte siger, nej, det er så småt, det kan ikke overleve.”

Biskoppen i Kuopio Stift

Det er et gennemgående tema i samtalerne, at de små menigheder, der ikke er økonomisk bæredygtige, er de socialt og åndeligt velfungerende menigheder, mens mennesker i de store urbane og velstående sogne ikke i samme grad knytter sig til deres sognekirke, og ikke oplever sig som en del af menighedens fællesskab. Den færøske biskop underbygger denne erfaring ved at pege på, at mange ansatte i kirkerne i Færøernes største by Torshavn er tilflyttere til byen, der har medbragt deres tilknytning til kirken fra deres opvækst på landet. Man kan spørge, om det samme dilemma findes i den danske folkekirke?

Et andet gennemgående tema i samtalerne er børn og unge menneskers tilknytning til kirken, for med affolkning af landdistrikterne følger også en alderssegregering. I Norge har kirken fokus på trosoplæring af børn og unge, for det er i denne alder, at den religiøse identitet formes. Biskoppen i Nordnorge fortalte, at i stiftet (der dækker Nord-Hålogaland, Troms, Finnmark og Svalbard) er der sogne, der ligger 8-900 km væk fra bispekontoret, der er provstier med en udstrækning på 400 km og sogne hvor der er 120 km til nabosognet. Med så store afstande er det klart, at udfordringerne med arbejdet med børn vokser, når indbyggertal falder.

”Det er svært, når der bor så få børn i nogle af sognene. Og de steder, hvor der så bor en del børn, er det vanskeligt at få dem samlet, fordi de bor så spredt.”

Biskoppen i Nord-Hålogaland Stift

Det var således en fælles nordisk erfaring, at befolkningen på landet/fjeldet/øerne reduceres, mens indbyggertallet i stifternes centerbyer vokser. De unge flytter til byerne, og den ældre generation bliver tilbage i de små landsbysamfund. Følgelig falder børnetallet på landet, mens det stiger i byerne, hvor forældrene ikke har den samme tilknytning til sognekirken, som på landet.

”I mange små sogne er der meget få børn, og i disse områder kan det være en begrænsning for regelmæssige børnegudstjenester, især når de skal rejse langt til kirken.”

Biskoppen i Skálholt

Langsomt affolkes de små sogne, hvor den økonomiske udfordring mærkes konkret i forhold til bygningsmassen. På Island er der endog sogne, hvor der ikke længere bor mennesker, men hvor der stadigvæk står en kirke, der lejlighedsvis er i brug. Vedligeholdelsen finansieres af sognets tidligere indbyggere, der giver donationer til deres gamle sognekirke. Et smukt princip, som jeg endnu ikke har set appliceret til en dansk kontekst.

Kirkebygningerne er et centralt tema i stort set alle samtalerne. Det økonomiske ansvar for kirkerne i Sverige, Norge, Finland og på Island er anderledes end i Danmark. I Finland er det menighederne selv, der via medlemskontingent finansierer bygninger og lønninger i kirken. I Sverige blev der fra statens side stillet krav om, at alle kirkebygning fra før 1939 skulle fredes, da stat og kirke i 2000 blev adskilt. En tilsvarende ordning har man i Norge, hvor kirken også forpligtede sig til at vedligeholde bygningerne, mod at staten yder et fast tilskud, der udbetales til kommunerne. Ifølge de svenske og norske biskopper er beløbet imidlertid langt fra nok til at dække udgifterne, og det er en udfordring at skulle forhandle med kommunerne, når de lokale kirker skal restaureres. Derfor skal kirkerne fortsat afsætte mange ressourcer til vedligeholdelse af kirken.

”Udfordringen er, at så mange af ressourcerne går med at tage vare på bygningerne, mens diakonale opgaver, trosoplæring og andre kirkelige aktiviteter glider i baggrunden. Det bliver nedprioriteret, fordi man skal have nyt tag på kirken, eller man skal have kalket kirken.”

Biskoppen over Nord-Hålogaland Stift

Det er ikke alene alderen og kulturarven, der er i spil. Det er nok så meget folks følelser for kirkebygningen. Selvom det ikke er gamle bygninger, er kirken for mange et vartegn og et symbol for byen, og følelsen af tilknytning er ganske stærk. En af de norske biskopper siger, at den stærke kristne kultur er materialiseret i kirkebygningerne.²⁷

”Der er mange følelser involveret. Folk har følelser for deres kirkebygning og for den struktur, der har været engang. Menighedsrådet skal både drive et almindeligt kirkeliv, samtidig med at de også har ansvaret for kulturarven. De bliver lidt som en museumsbestyrelse. Og det er en krævende kombination. [...] Vi kan ikke holde på alle de kirker, hvor der ikke længere bor folk. Vi skal beholde dem, der hvor der bor folk, og hvor der er brug for en kirke. Vi skal turde sige, at der er nogle af kirkerne, der skal tages ud af brug, men det er ikke sikkert, at det er os biskopper, der skal sige det.”

Biskoppen over Nord-Hålogaland Stift

Den norske biskop beskriver rammende menighedsrådenes situation i mange tyndtbefolkede landsogne i Norden. Der er steder, hvor menighedsrådene er nødt til at skære ned på stillingerne for at kunne vedligeholde kirkerne. Menighedsrådene er som små museumsbestyrelser, der er spændt ud mellem at skulle skabe gode rammer for det åndelige liv og passe på døde mursten. Det er ikke en nem opgave.

”Det er klart, at for de små menighedsråd med små menigheder er det et stort problem at tage vare på de store gamle kirkebygninger. Blot det at varme kirkerne op om vinteren, er en alt for stor udgift.”

Konstitueret biskop over Sør-Hålogaland Stift

De økonomiske udfordringer med opvarmning, drift og vedligeholdelse af kirkebygningerne, kombineret med respekten for de stærke følelser, der er knyttet til bygningerne, er allestedsnærværende i samtalerne med de nordiske biskopper. Samtidig er der en stærk bevidsthed om at være en landsdækkende folkekirke, der skal være til stede alle steder, hvor der bor mennesker – også selvom det er få. Det er en fælles udfordring, at kirkebygningerne cementerer en geografisk organiseret sognestruktur grundlagt i middelalderen, hvor hovedparten af landenes indbyggere ernærede sig ved landbrug, fiskeri og skovdrift og derfor boede uden for byerne, hvor det i dag er omvendt. Den demografiske udvikling i samfundet udfordrer en kirke, der fortsat har som mål at være alle steder. Så det indledende spørgsmål om der er behov for at gøre noget, kan besvares med et entydigt ja. Svaret på det næste spørgsmål om, hvad der skal gøres, er derimod ikke entydigt.

²⁷ Eksempelvis fortæller biskoppen over Nord-Hålogaland, at da tyskerne i sensommeren 1944 flygtede, fordi russerne kom, brændte de næsten alle bygningerne ned, inklusiv kirkerne. Finmarken var næsten helt uden huse, og kun nogle få kirker stod tilbage. Det betyder, at størstedelen af kirkerne er bygget fra slutningen af 1950'erne og frem. Lige syd for i stiftet Sør-Hålogaland fortæller den konstituerede biskop, at mange kirker i Nordnorge blev bygget langs kysten, fordi man færdedes af søvejen, inden vejnettet i 1950'erne blev udbygget. Det betyder, at der tidligere boede mange mennesker langs kysten. Disse områder er næsten helt fraflyttede, og folk bor i dag, hvor der er infrastruktur. Så mange af de store kirker er placeret, hvor der næsten ikke længere bor mennesker.

Viðareidí Kirkja på Færøerne

Hvad skal der gøres?

Der var enighed om, at urbaniseringen og centraliseringen med den ændrede demografi og økonomi til følge har konsekvenser for kirken. Der er imidlertid store forskelle på, hvordan biskopperne betragter urbaniseringen: Som en *naturlov*, som folkekirken skal tilpasse sig organisatorisk, strukturelt og økonomisk; eller som *et midlertidigt fænomen* i kirkens lange historie, hvorfor opgaven er at understøtte folkekirkens resiliens og lokale forankring åndeligt, og om muligt også økonomisk og strukturelt. Afhængigt af hvilket perspektiv urbaniseringen betragtes ud fra, anlægger biskopperne forskellige strategier, som ikke nødvendigvis udelukker hinanden. Et par biskopper forudser, at det i sidste ende vil være økonomien, der tvinger kirken til handling, da kirkens mange forskellige og modsatrettede interesser forhindrer en fælles strategi.

”Det, der vanskeliggør det er, at der er mange aktører involveret. Det gør det svært at træffe strategiske beslutninger. Når der er så mange involveret, er der ikke nogen, der har magt og myndighed til at træffe en strategisk beslutning. Så det bliver økonomien, der tvinger en beslutning igennem på et tidspunkt om at lukke kirker.”

Konstitueret biskop over Sør-Hålogaland Stift

De forskellige bevidst formulerede strategier er som nævnt afhængige af, hvordan udfordringerne ved urbaniseringen betragtes, men også ud fra hvilke konkrete erfaringer stifterne har med at tilpasse kirkelivet til samfundsudviklingen, og selvfølgelig de forskellige nationalkirkers organisering i forhold til staten og de økonomiske vilkår. Jeg kunne identificere ti indsatsområder, der allerede er blevet iværksat på ledelsesniveau i stifterne for at imødegå konsekvenserne af urbaniseringen.

Reducering af bygningsmassen

For det første arbejder man i vores nordiske nabokirker med at reducere bygningsmassen. I Finland er der efter mange sognefusioner overskydende bygninger, så sognegårde og lejrskoler sælges. I stedet rykkes aktiviteterne, der tidligere blev afviklet i sognegården, ind i kirkerne som eksempelvis kor, sognemøder, filmaftener og selv administration og kontoraktiviteter flyttes ind i kirkerummet.

”Det er en måde at spare penge på, men det er også godt for kirken, for nu kommer der flere mennesker ind i kirkerummet, og afstanden til det der foregår i kirken minimeres. Folk vælger sig til at være i kirkens rum.”

Biskoppen i Mikkeli Stift

Den samme øvelse er man i gang med i Sverige. Ud fra et ønske om at reducere antallet af bygninger er sognegårde, menighedshuse og lejrskoler solgt. I stedet forsøger man at flytte alle aktiviteter ind i kirkerummet. Her har man iværksat en stor national undersøgelse af, hvor mange bygninger kirken ejer, og hvor mange, der er brug for.

”Det er vi i gang med i øjeblikket, både for at få flere penge, men også for at forandre, så vi kan flytte aktiviteter ind i kirkerne. Det kan være bibelstudier eller kirkekaften. Man kan tage nogle bænke ud. Lave noget om i kirken, og så kan man sælge sognegården, og rykke ind i selve kirken.”

Biskoppen i Luleå Stift

Flere steder er bænkerækkerne bagerst i kirken fjernet og erstattet af borde og stole. Enkelte steder er kirken også bygget om og tilpasset den ændrede brug. De praktiske løsninger med at flytte aktiviteter ind i kirkerummet og fjerne bænkerækker kolliderer ikke sjældent med de museale interesser, og det kræver diplomatiske og tålmodige forhandlinger at nå til konstruktive løsninger, forklarer biskoppen i Luleå. Er kirken et museumsrum eller et brugsrum? Spørger biskoppen retorisk. Det er en interessekonflikt, jeg også kender fra den hjemlige kontekst.

Sognelokalet i Edsleskrog Kyrka
i Karlstads Stift i Sverige

Differentiering af vedligeholdelsen og flytning af opgaven til nationalt niveau

Det andet er nationalkirkernes geografiske organisering, der ikke længere matcher samtidens bosætningsmønstre og behov. At der er overskud af kirkebygninger i tyndt befolkede områder, og behov for at bygge nye kirker i byerne, er også et fælles nordisk anliggende.

”Vi har en tradition, som vi bærer videre til trods for, at den ikke passer til vores samtid i dag. Det er ganske interessant, at selvom vi får alle fakta – både om hvordan det ser ud, og hvordan vi gerne vil være kirke – så tager vi ikke de nødvendige beslutninger. Der er lavet sådan et fint genuint arbejde, men vi tager ikke beslutningerne. Så vi går ned på at være kirke i stedet for at gå ned på ejendomme. Det handler jo om følelser. Når man taler om kirkebygningerne, vil man ikke forandre. Der er knyttet så stærke følelser til bygningerne, at de står i vejen for, at nyt liv kan komme til.”

Kontorchefen i Karlstad Stift

På spørgsmålet om, hvad der skal gøres, svarer kontorchefen, der deltog i en del af mødet med biskoppen, at der er behov for flere forskellige tiltag. Vedligeholdelsen af kirkebygninger skal flyttes fra et lokalt niveau til nationalt niveau. Det er imidlertid en besværlig juridisk proces, hvilket i sig selv vil være en udfordring, forklarer hun. Dermed peger hun på en strategi til at understøtte kirkelivet i tyndtbefolkede områder, der ikke kan håndteres på stiftsniveau, men kræver en national indsats. En mere tilgængelig mulighed, der kan iværksættes på stiftsniveau, er at sætte vedligeholdelsesniveauet ned og differentiere udgifterne og vedligeholdelsen. I Karlstad Stift har man lavet en screening af bygningerne og har et overblik over hvilken tilstand, de befinder sig i, og hvilken vedligeholdelse de har brug for.²⁸

”Det er jo vigtigt for os at huske på, hvorfor vi findes. Vi skal ikke være at være forvalter af bygninger, men forkynde evangeliet.”

Biskoppen i Karlstad Stift

På Færøerne er der små øsamfund, hvor biskoppen forudsiger, at kirkerne vil blive ruinkirker om 5-10 år, når der ikke længere bor mennesker på øen. På spørgsmålet om den museale interesse i at bevare kirkerne, er biskoppens svar, at ”det jo er tom snak!” Forstået således, at det er dem, der betaler, der bestemmer. Desuden er der behov for at bygge kirker i Torshavn, hvor indbyggertallet vokser. Tilpasning af kirkebygninger til forandringerne i samfundet er givetvis nemmere i et lille samfund med kun én biskop.

²⁸ | den svenske kirke har man lavet et stort register til at danne sig et overblik over antallet af ejendomme og bygninger. Den svenske kirke har ejet 22.100 bygninger, hvoraf 3379 er kirker.

Biskop Sören Dalevi forklarer, hvordan Edsleskrog Kyrka i Karlstads Stift i Sverige er blevet ombygget med et sognelokale inde i kirkeskibet

Ophævelse af bopælspligten

For det tredje er præstegårdene i de øvrige nordiske lande, med undtagelse af den færøske kirke, også solgt, og bopælspligten er ophævet. Det er en betragtelig reduktion af udgifterne til drift og vedligeholdelse af præstegårdene, men de biskopper, jeg talte med, beklagede alle denne udvikling. De mener, at den rammer kirkelivet i landsognene hårdest. Ophævelsen af bopælspligten har primært været et ønske fra præster i byerne, hvor menigheden ikke i samme omfang som på landet efterspørger, at præsten bor iblandt dem. Dertil kommer, at der er en tendens til, at præster, der ikke bor i tjenestebolig, bosætter sig i større byer med bedre skoletilbud til børnene og flere muligheder for arbejde til ægtefællen.

Administrativ aflastning af menighedsrådene

For det fjerde omtaler næsten alle biskopperne behovet for aflastning af menighedsrådene med det administrative arbejde ved, at stiftet understøtter med juridisk, HR- og byggeteknisk assistance. Det er imidlertid ikke dette, der fylder mest i samtalerne. Givetvis fordi det ligger naturligt i stiftets administrations formål, og ikke som sådan er direkte berørt af urbaniseringen.²⁹

”For lykkes vi med det, så kan menighedsrådene bruge deres tid til at være kirke sammen med folket. Væk med alt papir eller papirarbejdet det tager energi. Det er for hårdt for dem, og så er vi er nødt til at finde ud af mere samarbejde.”

Biskoppen i Luleå Stift

²⁹ Man kan dog overveje, om menighedsråd i små landsogne i Danmark, hvor aldersgennemsnit er højere og uddannelsesniveau er lavere, i højere grad har brug for administrativ aflastning end i store urbane sogne.

Sogne- og pastorat sammenlægninger

For det femte har sogne- og pastoratsammenlægninger været en nødvendighed for mange små landsogne. Befolkningsreduktionen har tvunget menighederne til at slå sig sammen. Dels af økonomiske grunde, dels for at kunne rekruttere mennesker til menighedsrådene, men også fordi præstestillinger er blevet flyttet fra landet/fjeldet/øer med få indbyggere til de større byer, hvor indbyggertallet vokser, så flere små landsogne må deles om én præstestilling. Sammenlægningerne løser måske nok et problem, men kan samtidig skabe nye. En af udfordringerne er, at det andet sogn, man eventuelt kan slå sig sammen med, også har dårlig økonomi. Menighedsrådene vil dermed få ansvar for endnu en kirkebygning, samtidig med at de skal tage vare på deres egen.

Sogne- og pastoratsammenlægninger er imidlertid en proces, der pågår i alle stifterne. I de to finske stifter er antallet af sogne reduceret med mere end en tredjedel. Antallet af sogne er ligeledes reduceret kraftig i Sverige efter adskillelsen af stat og kirke. De svenske biskopper forklarer, at man på nationalt niveau har en politik om, at der i hvert pastorat eller sogn, som ikke indgår i pastoratet, skal være mindst 5000 medlemmer. Hertil er der knyttet mindst to præster, samt en diakon, en kirkemusiker og en menighedspædagog (på dansk en kirke-kulturredarbejder).

I Norge føler mange en stærk tilknytning til sin lokale kirkebygning og til sin landsby, og hvis der kommer nogen udefra eller oppefra og foreslår sammenlægning, vækker det modstand. Derfor gør biskoppen i Nidaros blot opmærksom på, at det er muligt at lægge sig sammen, når der hvert 4. år er menighedsrådsvalg. På Island er strategien, at så længe der er ældre tilbage med tilknytning til et sogn, har man ikke planer om sognesammenlægger; her venter man til, de ældre ikke lever længere. Flere af biskopperne fremhæver nødvendigheden af frivillighedsprincippet, så en sogne- eller pastoratsammenlægning ikke dikteres af biskoppen.

Biskoppen i Karlstad Stift forklarer, at selvom modstanden er stor, er det ikke muligt at fortsætte den struktur, man hidtil har haft med de mange små enheder. Den største udfordring er at gøre det på det rigtige tidspunkt. Hvis man holder ud i længst mulig tid, kan det være for sent, mener biskoppen. Så kan menighedsliv være tørret helt ind. Det skal gøres, mens der stadigvæk er mennesker og ressourcer, penge og energi, men sammenlægningerne skal også understøttes, for det er en sårbar proces. Det er helt afgørende, at kirken ikke mister nærheden til menigheden, men visse opgaver kan med fordel centraliseres, som eksempelvis lønudbetaling.

”Man skal afgive magt, hvis to forskellige menighedsråd skal slå sig sammen. Men hvem vil frivilligt afgive magt? Man kan fra stiftets side tvinge dem til at samarbejde, men det bliver aldrig godt. Så derfor har vi strategien med at lytte og arbejde på gensidig forståelse. Det kan godt blive med en lykkelig slutning, men det tager tid.”

Biskoppen i Karlstad Stift

I nogle af stifterne har man ansat en konsulent udelukkende til at understøtte sammenlægningerne, da erfaringerne viser, at det kan være en hård proces både administrativt og kulturelt. Der er behov for at understøtte udviklingen lokalt, både før, under og efter en sammenlægning. Eksempelvis kan alene navnet være meget afgørende. Det handler om identitet og tilhørsforhold til sognet, så det er vigtigt at respektere autonomien.

Skilt på bispegården i Tromsø i Nord-Hålogaland Stift

Ændringer af gudstjenestefrekvensen

Det sjette er ændringer i gudstjenestefrekvensen, der er så godt som umulig at undgå. Når en præst skal betjene flere kirker i sammenlagte sogne-pastorater, er der følgelig færre gudstjenester i de enkelte kirker. I den danske folkekirke værger vi os ofte ved at reducere antallet af gudstjenester, fordi vi derved forventer et reduceret antal gudstjenestedeltagere. Det er imidlertid ikke en erfaring, den islandske biskop kan genkende. Han forklarer, at det nærmest er modsat på Island. Mennesker, der er flyttet fra sognet, vender tilbage og deltager i gudstjenesten, fordi det bliver en begivenhed, når der endelig er gudstjeneste. Det er som en event, en stor begivenhed, der tiltrækker folk. For at underbygge synspunktet fortæller han en lille anekdote.

”I et sogn var der kun én mand tilbage til sidst. Der var det vældigt vigtigt at holde gudstjeneste én eneste gang om året. Det var den første søndag i august hvert år. Mange mennesker har ferie på det tidspunkt, så der kom omkring 100 mennesker og deltog i gudstjenesten. Det var en kæmpe begivenhed den ene gang om året. Selv folk fra Sydisland kom til gudstjenesten.”

Biskoppen i Skálholt

I det nordligste stift i Norge fortæller biskoppen, at man for 10 år siden gennemførte et pilotprojekt for at imødekomme konsekvenserne af affolkningen på en ø med omkring 300 indbyggere. Alle kirkens aktiviteter, inklusiv en gudstjeneste om søndagen, blev samlet i en uge hver anden måned som en slags kirkefestival. Der var kulturaften, aktiviteter for ældre og arrangementer for børn. Alle ansatte i kirken var til stede på øen i denne ene uge, hvor kirken var aktiv. Så gik der et par måneder, inden der igen var en kirkeuge. Det var realistisk at gennemføre, fortæller biskoppen, og projektet fik gode evalueringer, men det har ikke været muligt at gennemføre det andre steder i stiftet, da det afhænger af, om befolkningen bor koncentreret på det sted. Og det er langt fra altid tilfældet. Der er simpelthen for mange små byer, forklarer biskoppen.

Biskoppen i Linköping fortæller, at han ofte hører fra de små sogne, at menighedsrådet synes, at det står sløjt til med kirkelivet, men samtidig kan de berette om god kirkegang ved højtiderne, de kirkelige handlinger, eksempelvis en månedlig gudstjeneste eller kirkekoncert en gang imellem. Hans erfaring er, at en månedlig gudstjeneste altid skal afholdes på det samme tidspunkt – for eksempel den første eller den sidste søndag i måneden. Derudover kan man supplere med en lægmandsgudstjeneste en gang om måneden, således at der holdes gudstjeneste hver 14. dag, hvis man ønsker mere kontinuitet.

”Hvis kirken kan samle en lille flok mennesker til de kirkelige højtider tre til fire gange om året, så er det menighedslivet i det sogn. Men det er også menighedsliv – og det er godt nok. Det handler meget om forventningsafstemning. Man kan ikke bruge regneark til at opføre troen.”

Biskoppen i Linköping Stift

Den største udfordring er ifølge biskoppen at holde kirkerne fysisk åbne i hverdagene, så mennesker, der kommer forbi, kan komme ind i kirkerummet. Hvis begrundelsen er, at man ikke har ressourcer til at komme og låse kirkerne op, så foreslår han, at menighedsrådet uddelegerer arbejdet til forskellige aktører i lokalsamfundet, så at hver gruppe har en uge, hvor de kommer og låser kirken op om morgen, og låser igen om aftenen. For at tilskynde menighedsrådene til at holde kirkerne åbne, udgiver stiftet et hæfte med informationer kun om de åbne kirker, og ikke de lukkede kirker. Det er også en form for trospraksis at sætte sig ind i et åbent kirkerum, og lade freden falde over sig. En pilgrimsvandring eller et menneske, der blot stikker hovedet ind for at sidde en stille stund i kirkens fredfyldte rum.

Holdningsændring

Dermed peger biskoppen på det syvende indsatsområde, som de fleste af biskopperne fremhæver, nemlig en holdningsændring. Det har været og er fortsat nødvendigt at arbejde med en ændring af mindsettet hos både menigheden, de ansatte og de frivillige. Flere af biskopperne fortæller, at de har arbejdet med at understøtte viden om hvordan man samarbejder og inddrager frivillige, samt tilpasser forventninger og forestillinger om kirkelivet. Erfaringerne er, at inddragelse af frivillige styrker den lokale kirke. I sogne, hvor der er en høj grad af frivillighed, er der også et højt engagement, men det kommer ikke af sig selv.

Biskoppen i Luleå fortæller, at det er en udfordring for menighedsrådene at samarbejde og inddrage frivillige. Den måde, som menighedsrådene arbejder på, er ikke attraktiv for de frivillige. De ser de frivillige som nogle, der skal hjælpe de ansatte, og ikke som en ressource i sig selv, de bør støtte. Så vil folk ikke være med. Der er stor modstand mod at give slip på indflydelse og opgaver, som medarbejderne selv finder meningsfulde, og man er bange for at miste beslutningsmyndighed. Det er svært at vende mindsettet, og derfor har man i stiftet ansat en præst, der skal arbejde med at få menighedsrådene i de små sogne til at samarbejde og inddrage frivillige.

”I princippet vil alle, men fra viljen og så til at forstå, hvordan man skal gøre, og hvilken magt man behøver at omfordele, og at skulle slippe sin kontrol, der er der langt. Det er svært for menighedsrådene og de ansatte i kirkerne. Det er jo nemmere og hurtigere at gøre det selv. Men på den måde opbygger vi jo ikke relationer til medlemmerne.”

Biskoppen i Luleå Stift

Biskop Åsa Nyström visar på et kort,
at Luleå stift udgør næsten en tredjedel af Sverige.

Et par af biskopperne peger også på, at det ikke kun er holdningen hos menighedsråd, præster og kirkens øvrige ansatte, der skal ændres. Det er også kirkens administrative ledelse. De finske biskopper var meget bevidste om, at det, jeg lidt kækt kunne kalde en økonomisk DJØF-logik, ikke er kompatibel med de små åndeligt og socialt velfungerende menigheder, der ikke er økonomisk rentable. Derfor har de finske biskopper også arbejdet med at bearbejde holdningen hos det administrative personale i stifterne.

Mere samarbejde med lokalsamfundet

Som det ottende område fremhæver de fleste af biskopperne øget samarbejde med aktører i lokalsamfundet, herunder også kommunen, om at gøre deres områder mere attraktive. På stiftsniveau er det vigtigt at samarbejde med regioner og stat om det, der kan gøres til gavn for regionen og dens indbyggere. En af de svenske biskopper forklarer, hvorfor samarbejdet er så vigtigt med det omkringliggende samfund:

”Derved forbliver kirken åben. Kun hvis vi er åbne i fremtiden, kan vi overleve. Altså det er afgørende, at vi ikke lukker os inde i vores fine liturgiske reservat, bruger ord, som folk ikke forstår.”

Biskoppen i Karlstad Stift

Biskoppen i Mikkeli Stift betragter ændringerne i samfundet som en udfordring, men også som en mulighed for kirkerne. Ændringerne i samfundsstrukturen tvinger nemlig kirken, der ellers kan have en tendens til at lukke sig om selv, til at vende sig udad. I stiftet har man derfor ansat en proceskonsulent, der hjælper menighedsrådene i de små landsogne med at invitere og facilitere møder med lokale aktører, hvor man undersøger muligheden for at udbygge samarbejdet. Alene det at invitere til sådanne samarbejds-møder med lokalsamfundet styrker sammenholdet og samarbejdet. Øget samarbejde om for eksempel diakonale opgaver og kulturelle aktiviteter styrker hele lokalsamfundet og dermed også kirken. Så stiftets strategi er at uddanne præster, menighedsråd, ansatte og frivillige til at samarbejde med lokalsamfundet. Alle i lokalsamfundet (ikke kun mennesker med tilknytning til kirken) bliver inviteret til efteruddannelse om samarbejde. Det styrker lokalsamfundet, og flere får øje på kirken som et aktiv i samfundet, også mennesker, der ikke tidligere kom i kirken, siger biskoppen.

Inviter andre nationaliteter indenfor i kirken

Det niende udviklingsområde, som flere af biskopperne bringer frem i samtalerne, er vigtigheden af at række ud mod indvandrere og udenlandsk arbejdskraft. I Nordsverige fremhæver biskoppen vigtigheden af, at kirkerne integrerer udlændinge, som udgør en stadig stigende andel af befolkningen i landdistrikterne.

”Jeg tror, folk kommer til at flytte hertil fra andre dele af verden. Og mange af dem der kommer hertil, de bærer en tro med sig, selvom det ikke er den svenske kirkes kristne tro, men varianter. Som biskop har det været tydeligt, at vi skal arbejde sammen. I fællesskab. Ellers så bliver vi glemt. [...] Der har været en beredvillighed til at arbejde med integration mange steder. Og det har tændt et håb om, at der kunne komme folk til de små byer. Så al den modstand, der er imod indvandrere, det er vældig besværligt.”

Biskoppen i Luleå Stift

Den islandske biskop mener, at den største udfordring for kirken nu og i fremtiden er at vise fuld respekt for de udlændinge, der kommer og bor på Island. Kirken skal række ud og invitere mennesker fra andre lande ind i fællesskabet. I mange af de små landsbyer, hvorfra de unge er flyttet, er turismeindustrien stigende. De unge islændinge flytter ind til byerne, mens store grupper af mennesker fra andre lande flytter til landdistrikterne. For islændinge vil ikke selv arbejde i mange timer på hotellerne og i servicereerhverv rettet mod turisterne. Det åbner for udenlandsk arbejdskraft, der flytter til de områder, som folk har forladt. Husene opkøbes af en arbejdsgiver, så de kan stå til rådighed for den udenlandske arbejdskraft.

”I et lille sogn plejede der at være 95 procent af indbyggerne, der var medlem af kirken. Det er sådan rigtig et traditionelt lille samfund, der var meget forankret i den kristne tradition, men nu er der under 50 procent af indbyggerne i sognet, der er medlemmer af kirken. Så vi (i stiftet) har sagt, prøv nu at komme i kontakt med de mennesker, der bor der. De bor der mange år, nogle af dem i op til 10 år og 20 år, men de er aldrig blevet kontaktet af kirken. Sådan her rækker I ud til dem. Så tog de kontakt nogle af de nationale grupper og tilbød dem gudstjenester på deres eget sprog. Det er simpelthen den hurtigste voksende menighed på hele Island. Så jeg fortæller de nye præster, de skal række ud mod udlændinge, der flytter til Island. Selvfølgelig er de fleste af dem romersk katolske, og nogle er også ortodokse, men de er kristne. Så inviterer dem til kristne gudstjenester. Det er også en måde at redde menighederne på. Det er en af de nye muligheder, jeg ser for landdistrikterne.”

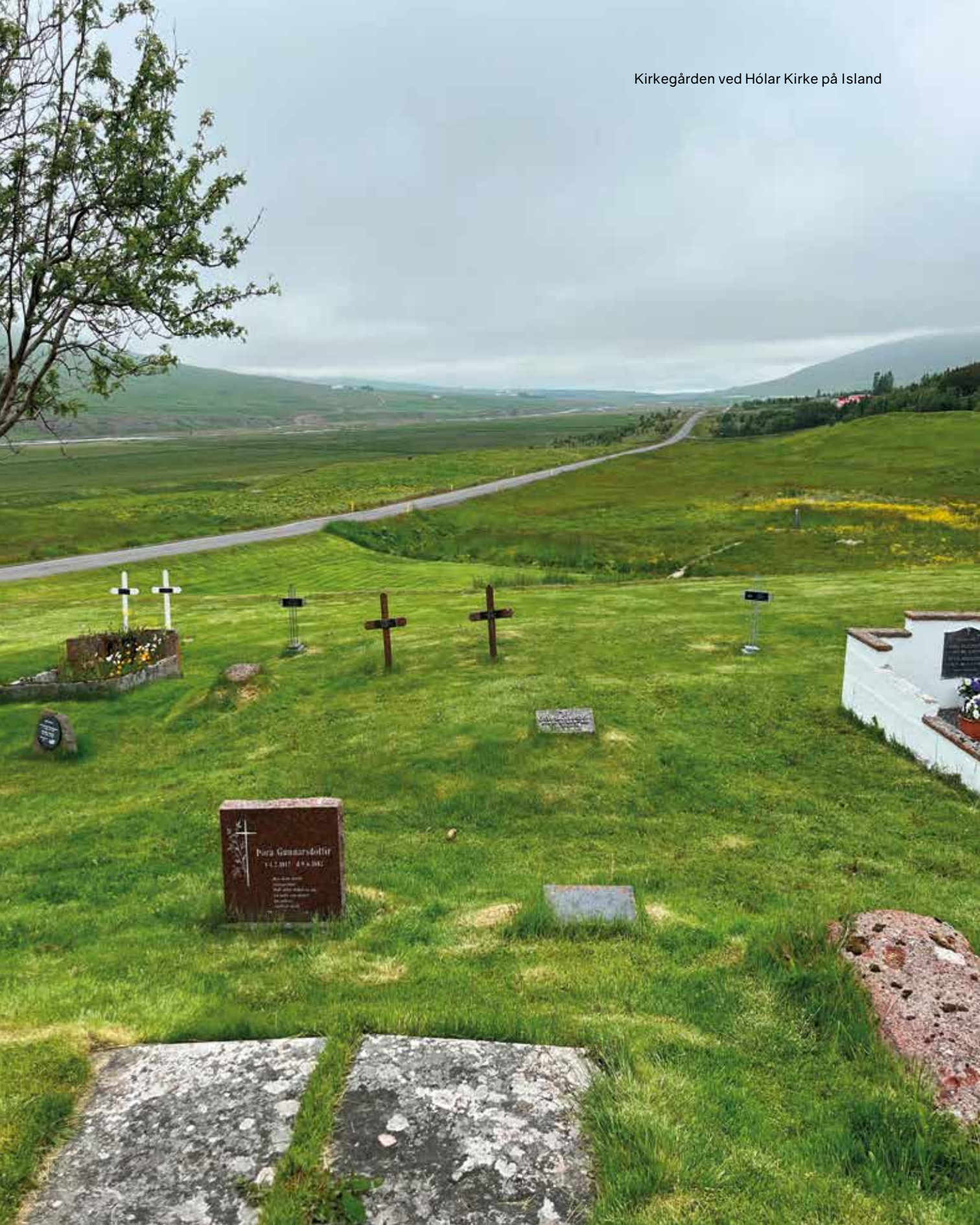
Biskoppen i Skálholt

I Nordnorge har biskoppen også erfaringer med sogne, hvor halvdelen af indbyggerne er af udenlandsk herkomst og ikke medlem af kirken. Biskoppen fortæller, at der er mange små bygger, landsbyer og samfund på landet, hvor den sociale sammenhængskraft ikke længere fungerer. Den har været der tidligere, men den ældre generation, der har boet der hele deres liv og som udgør kernen i lokalsamfundet, inviterer ikke tilflytterne ind i fællesskabet. I stedet skaber tilflytterne deres egne miljøer. ”Som kirke er vi ikke flinke til at inkludere folk fra andre lande. Diakoni er ikke det område, den norske kirke er bedst til” mener biskoppen.

I flere af stifterne har man ansat en eller flere diakonikonsulenter til at understøtte og hjælpe de lokale menigheder med arbejdet med at inkludere mennesker fra andre lande, der har bosat sig i landdistrikterne. Biskopperne ser her en mulighed for at tilføre nyt liv til landsognene, og opfordrer de lokale sogne til at række ud og invitere dem ind i deres kirke – enten som en aktiv del af menigheden, eller til at låne kirken til at holde gudstjenester på deres egne sprog.

I Danmark er koncentrationen af indvandrere og flygtninge højest i og omkring de store byer. Anderledes forholder det sig altså i vores nordiske nabolande, men mangel på arbejdskraft i landdistrikterne i Danmark kan muligvis bane vejen for en lignende udvikling også her.

Kirkegården ved Hólar Kirke på Island

Flyt fokus fra mismod til håb

Det tiende og vigtigste indsatsområde er bevægelsen fra mismod til håb. Som sagt beror biskoppernes strategier blandet andet på deres forestilling om, hvorvidt de betragter urbaniseringen som en naturlov eller blot en midlertidig udvikling i kirkens lange historie. Et par af biskopperne taler om erfaringer af den modsatte bevægelse fra by til land.

”Den er ikke så stærk som bevægelsen fra land til by, men der er mennesker, som kommer tilbage. Jeg spørger dem altid, om de er tilfredse med deres beslutning, og de svarer altid ’ja’. Det var den rigtige beslutning at komme tilbage fra de store byer til vores landsby. Der er mange grunde til, at de vender tilbage. De ønsker at leve tæt på naturen. De kan lide de små samfund. Priserne er meget lavere i forhold til lejlighederne i byerne. Du kan bo i et hus (på landet), og det er meget billigere end i de store byer. Pandemien har gjort denne bevægelse stærkere, så flere mennesker flytter fra de store byer, og ofte flytter de tilbage til deres hjemby.”

Biskoppen i Kuopio Stift

Hvorvidt denne modurbanisering blot er et midlertidigt fænomen forstærket af et par års corona-pandemi eller udtryk for en ny bevægelse, hvor fremtidens mennesker prioriterer og agerer ud fra andre behov, værdinormer og muligheder, vil fremtiden vise.

Alle biskopper fortæller imidlertid, at de bevidst har arbejdet for at få menighederne til at bevare håbet, uden dermed at underkende den konkrete erfaring, som menigheden har. Biskoppen i den nordligste del af Norge fortæller, at han forstår den sorg, han ser hos menighederne, når folk flytter, vennerne dør og husene forfalder.

”Udfordringerne og problemerne er altid vældig nemme at få øje på. Så når jeg skal på visitats, er noget af det vigtigste, jeg kan gøre, det er at opmuntre dem ved at pege på, hvad der er godt. Jeg fokuserer på, hvilke værdier vi har her.”

Biskoppen over Nord-Hålogaland Stift

Det handler om at ændre mindsettet, og netop kirkens forkyndelse af det kristne budskab rummer håbet om forvandling.

Vi skal holde troen på evangeliet og frimodigheden levende, selvom folk flytter fra områderne, så vi bliver den kraft, som det lokale fællesskab har brug for, så der kan spire noget nyt.

Biskoppen i Luleå Stift

Det vigtigste i livet er håb. Uden håb mister et menneske kontinuiteten og formålet med livet, siger biskoppen i Mikkeli Stift. Håb er også forudsætningen for handling. Det er hans erfaring, at håb ofte opstår i hverdagssituationer, når man møder et andet menneske, deler fælles bekymringer og drømme, får konkret hjælp og følelsesmæssig støtte. For den kristne er

Gud også involveret i det. Det giver tryghed og trøst i livet. Det er en pligt for ledelsen altid at indgive håb og pege på muligheder, mener også biskoppen i Linköping Stift, der har arbejdet målrettet med en strategi, hvor det første skridt er bevægelsen fra mismod til håb. Han tager også udgangspunkt i de konkrete erfaringer, men køber ikke altid menighedens tolkning.

”Jeg har været biskop her i en interessant tid, for da jeg kom hertil (i 2011), da levede hele landsbyer i stiftet med et narrativ om, at man var en affolket landsby, og det man talte om, var modløshed.”

Biskoppen i Linköping Stift

Ved at spørge menighedsrådene om den erfarede virkelighed bag det affolkede urbaniseringsnarrativ, tegner der sig ofte et andet billede, fortæller biskoppen i Linköping Stift. Den største udfordring er derfor, at landsognene lever med et narrativ, der ikke passer med virkeligheden. Der er en diskrepans imellem narrativet og erfaringerne. Det er mindsettet, der skal ændres, så man kan se, hvad der rent faktisk sker, og ikke kun det, der har været engang, og som ikke længere er. Livet er hele tiden i bevægelse, og ånden blæser hvorhen den vil. Der dukker hele tiden nye muligheder op. Opgaven er at bevare håbet, og se de nye muligheder og søge derhen, hvor der er energi. Det var i samtalen med denne biskop, at billedet af jazzkoncerten og den propfulde kirke i Rinkenæs Gamle Kirke dukkede op i min erindring.

Kors uden for Thorgeirskirkja på Island

3 Konklusion: Behov for transformation

Der er behov for en transformation af både virkelighed og virkelighedsforståelse. Historien viser, at evangeliet har en vældig kraft, der har overlevet mange og store samfundsomvæltninger. Organiseringen af kirken har til stadighed evnet at tilpasse sig det omkringliggende samfund.

Samfundsudviklingen flytter mennesker, aktiviteter og økonomi fra landdistrikterne til byerne – både til regionale centerbyer og landets største byer. Det bidrager til en demografisk skævvridning af landet, der har store konsekvenser for folkekirken, der fortsat ønsker at være til stede over alt i landet. Langt størstedelen af folkekirkens mange kirker er placeret efter en sognestruktur grundlagt i middelalderen, hvor mere end 80 procent af befolkningen boede på landet. I dag er det omvendt, hvor mere end 80 procent bor i byer. Landdistrikterne affolkes og aldersgennemsnittet stiger, mens den yngre befolkning i byerne ikke føler den samme tilknytning til deres sognekirke. Det kalder på opmærksomhed og handling.

Inspirationen til konkrete løsninger har jeg hentet i samtaler med nordiske kollegaer, alle biskopper i stifter mærket af en lignende samfundsudvikling. Udgangspunktet er dét, der kan gøres på stiftsniveau, men der er også udfordringer, der ligger uden for stiftets handlerum, og som kalder på nationale løsninger. Kulturarven er et fælles nationalt ansvar, så man kan overveje, om der er behov for at inddrage andre ressourcer og aktører end folkekirkens egne.

Hvad er det for en viden, der kræver handling?

Med affolkning af landområderne følger også en alderssegregering. Landbrugets industrialisering har kraftigt reduceret antallet af arbejdspladser på landet. Det er primært de unge, der flytter til byerne efter uddannelse, imens den ældre generation bliver tilbage. På landet falder fødselsraten, mens den stiger i storbyerne. Indbyggertallet fortsætter med at stige i de største byer, selvom nettoaflytningen er større end tilflytningen. For de unge småbørnsfamilier flytter i stigende grad ud af storbyen. En udvikling, der var i gang allerede inden coronapandemien, og som pandemien har sat yderligere skub i.

I byerne er tilknytningen til sognekirken ikke er så stærk som på landet. Bykirken bliver ofte betragtet på linje med en offentlig institution, hvor professionelt ansatte skal servicere medlemmerne. På landet forstår medlemmerne i højere grad sig selv som en del af et fællesskab, hvor man på skift tager sin tårn i menighedsrådet og stiller op, når der er behov for hjælp ved arrangementer i kirken. Der er således en tendens til, at medlemmerne i byerne er brugere af kirken, mens man på landet er bærere af kirkelivet. Det peger på et paradoks. De små landsogne er socialt og åndeligt velfungerende menigheder, men ikke økonomisk bæredygtige, mens de store urbane sogne, der er økonomisk bæredygtige, ikke i samme grad er socialt og åndeligt velfungerende.

Dertil kommer, at der i tætbefolkede, urbane områder er behov for nye kirker, alt imens der i tyndtbefolkede landområder er et overskud af middelalderkirker. Selvom kirkerne tages ud af brug, har menighedsrådene ifølge menighedsrådsloven fortsat ansvar for at vedligeholde dem. Eventuelt salg af kirker opført før 1536 vil automatisk medføre en fredning, hvorefter kirken henhører under bygningsfredningsloven. I praksis indebærer det, at kirkebygningen ikke må ombygges eller anvendes til andre formål. Nedrivning kan heller ikke komme på tale, da kirkerne udgør værdifuld national kulturarv.

Centraliseringen vedrører ikke kun mennesker, men også økonomi og ligningsgrundlag. Forskellen mellem rige og fattige provstier er blevet større igennem de sidste 10 år. Der er en klar tendens til, at kirkeskatteprocenten er lav i kommuner med høje gennemsnitsindkomster og et højt indbyggertal, mens kirkeskatteprocenten omvendt er høj i kommuner med lave indtægter og et lavt indbyggertal. Paradokset er, at det netop er i de tyndtbefolkede områder med lave indtægter, at der er flest middelalderkirker. De løbende udgifter til drift og vedligeholdelse udgør her en uforholdsmæssig stor post på de lokale kirkelige budgetter og kan ikke tilpasses den ændrede demografi. Det betyder, at ressourcerne i nogle af de små landsogne i tyndtbefolkede provstier bruges på at vedligeholde døde sten i stedet for at bygge kirke af levende sten.

Hvad kan der gøres på stiftsniveau?

Samtalerne med bispekollegaer i Norden afdækkede mindst 10 områder, som man på stiftsniveau har arbejdet med:

1. Reducering af bygningsmassen
2. Differentiering af vedligeholdelsen (flytning af opgaven til et nationalt niveau)
3. Ophævelse af bopælspligten
4. Administrativ aflastning af menighedsrådene
5. Sogne- og pastoratsammenlægninger
6. Ændringer af gudstjenestefrekvensen
7. Holdningsændring
8. Mere samarbejde med lokalsamfundet
9. Inviter andre nationaliteter indenfor i kirken
10. Flyt fokus fra mismod til håb

At sælge sognegårdene og menighedshuse og flytte de kirkelige aktiviteter og kontorer ind i selve kirkerummet vil selvsagt reducere omkostningerne til drift og vedligeholdelse for de små menighedsråd, men det vil være en ny og radikal udvikling for den danske folkekirke. Fordelen kan som i nogle af de nordiske kirker være, at fortroligheden med kirkerummet styrkes, tilslutningen til de kirkelige aktiviteter øges, og præster og menighedsråd tilskyndes til en større åbenhed mod det omkringliggende samfund. Det vil imidlertid kræve en ændring af kirkerummets indretning og ikke mindst af mindsettet hos flere af folkekirkens aktører og interessenter, herunder Nationalmuseet.

At man i de øvrige nordiske lande undtagen på Færøerne har solgt præstegårdene fra, er ikke en økonomisk spareøvelse for at sikre kirkens overlevelse på landet, men udspringer af et ønske primært fra bypræsterne om at ophæve boligpligten. Det vidner givetvis om en ændret pastoralselvforståelse, ændrede arbejdsvilkår, hvor eksempelvis digitalisering kan erstatte et fysisk besøg i præstegården. Det kan også være et udtryk for en reduceret sognebevidsthed hos menige medlemmer af folkekirken i byerne, for hvem det ikke er afgørende, hvor præsten bor. At præsten ikke nødvendigvis bor sammen med sin menighed på landet, beklagede nogle af de nordiske biskopper. For når lyset i præstegården slukkes, understøtter det oplevelsen af, at ungdommen flytter til byerne, mens den ældre befolkning bliver tilbage på landet. Når sogne lægges sammen og præstegårde tages ud af brug, sker det ofte til lokalsamfundets store beklagelse. Et fænomen, som vi også kender i Danmark. Argumenterne imod ophævelse af boligpligten i den danske folkekirke er ofte, at man er bekymret for, at det vil påvirke rekrutteringen til præstestillinger negativt og kan bidrage til en funktionærgørelse af præsteembedet. Det er imidlertid et åbent spørgsmål, om embedsforståelsen i den danske folkekirke også står over for en forandring i forhold til boligpligten?

Sogne- og pastoratsammenlægninger praktiseres i dag i flere små landsogne i folkekirken, typisk når indbyggertallet er faldet til det punkt, hvor der ikke kan rekrutteres frivillige til menighedsrådene, og når der flyttes præstestillinger. Følgelig nedsættes gudstjenestefrekvensen, hvilket sker mere af nød end af lyst. De trofaste kirkegængere beklager denne udvikling. Sogne- og pastoratsammenlægninger kan ganske vist løse problemer med rekruttering af frivillige til menighedsrådene, men det skaber nye udfordringer, når et menighedsråd får ansvaret for flere kirker. Derfor er det i økonomisk pressede sogne og provstier nødvendigt at differentiere udgifterne til vedligeholdelsen af kirkerne.

Denne prioritering sker også i Danmark, men ikke nødvendigvis på baggrund af et transparent grundlag. Derfor har Lolland-Falsters Stift sammen med fire andre stifter taget initiativ til et pilotprojekt om differentieret vedligeholdelse af kirkebygningerne i dialog med Nationalmuseet. Formålet er at skabe et overblik over værdien af kulturarven og brugen af kirkerne samt at få udarbejdet en fremtidig vedligeholdelsesplan for kirkerne. Projektet skaber i sig selv en større forståelse for problematikken hos de kirkelige aktører og Nationalmuseet. At prioritere ressourcerne mest hensigtsmæssigt er et skridt på vejen. Det ændrer imidlertid ikke ved ansvaret for kulturarven, der er bundet op på en demografisk og økonomisk skævvridning landet. Her kan der være behov for en national løsning, der både tager hensyn til bevarelsen af kulturarven og manglende økonomisk såvel som menneskelig formåen i tyndtbefolkede områder.

At arbejde med en holdningsændring er en oplagt opgave på stiftsniveau. Måske er holdningsændringen den største udfordring – både for folkekirkens mange forskellige aktører og for omverdenen, der kan have stereotype billeder af, hvad folkekirken er for en størrelse. Det er en god idé at gøre, som nogle af de nordiske stifter gør: At ansætte medarbejdere med gode proceskompetencer til at understøtte dels sognenes interne samarbejde og samarbejdet med det øvrige lokalsamfund; dels arbejdet med frivillige. Således betragtes disse ikke blot som gratis arbejdskraft, der skal hjælpe de ansatte, men som en reel ressource for kirken, der skal understøttes. Endvidere er opgaven at række ud til nye beboere i området, til sommerhusejere og flexboligejere og i takt med indvandringen også mennesker med en kristen baggrund fra anden lande. Også dette er et område, som stiftet kan arbejde med.

Endelig peger flere af de nordiske biskopper på bevægelsen fra mismod til håb. Det er en vigtig opgave for ledelsen at pege på håbet. Under de strukturelle problemer gemmer sig nogle menneskelige. Hvad er det for en værdinorm, vi styrer efter? De finske biskopper pegede på et dilemma: De store urbane menigheder er ofte økonomisk bæredygtige, men ikke i samme grad åndeligt og socialt velfungerende. Omvendt er de små menigheder på landet oftere åndeligt og socialt bæredygtige, men til gengæld ikke økonomisk rentable. Dermed indføres en grundlæggende sondring mellem det, man kan kalde 'pengeøkonomi' på den ene side og 'åndelig økonomi' på den anden. Så bevægelsen fra mismod til håb er også en bevægelse fra økonomisk

tænkning til en åndelig og social. Her har folkekirken og den kristne forkyndelse et aktuelt og relevant budskab. Menneskers livskvalitet afgøres ikke af økonomi, men af relationer.

Disse 10 kort skitserede områder kan der arbejdes med på stiftsniveau, men der er nogle grundlæggende problemstillinger, der er så store og komplekse, at de ikke kan løses lokalt, men med fordel kan løftes op på nationalt niveau.

Hvad kan man gøre på nationalt niveau?

Den økonomiske byrde er meget ulige fordelt mellem de rige og de fattige provstier. ”Enten må vi tage konsekvenserne af centraliseringen og lade det falde, der ikke længere kan stå, og som ikke er økonomisk bæredygtigt,” som professor Egon Noe sagde, eller også skal der findes en national løsning på uligheden. Beløbet til den nationale udligning, der blev fastsat i 1980’erne, opskrives hvert år med pris- og lønindekset. Beløbet tager imidlertid ikke fuldt ud hensyn til den demografiske udvikling og økonomiens centralisering, samt en samfundsudvikling hvor eksempelvis anlægsudgifter er steget mere end pris- og lønindekset.

Hvis ikke kirker i tyndtbefolkede og resourcesvage landsogne skal forfalde, vil det derfor være rettidig omhu at kigge på en revision af den nationale udligning. I den proces er det vigtigt at holde sig et par ting for øje. Dels er det de rigeste provstier, der nominelt betaler mest til den nationale udligning, men det er også her medlemsprocenten og dåbsprocenten er lavest. Dels er de tyndtbefolkede landsogne ikke kun udfordret af manglende økonomiske ressourcer, men også af manglende menneskelige ressourcer. Det centrale spørgsmål er i mine øjne, om det er vores fælles ansvar at bevare middelalderkirkerne som national kulturarv? I givet fald skal der findes en eller flere løsninger, for der er næppe en enkelt, der passer til alle steder.

Som kontorchefen i Karlstad foreslog, kan vedligeholdelsen af kirkebygninger flyttes fra et lokalt niveau til nationalt niveau, hvilket kræver en lovændring. Det kunne eksempelvis være en fond, der ejer og er ansvarlig for drift og vedligeholdelse af nogle af de middelalderkirker, der ikke længere eller kun lejlighedsvis er i brug. Det kan også være nødvendigt i de tyndest befolkede områder at udvælge og koncentrere aktiviteterne i nogle af pastoratets kirker. Hvis tilflyttere med kristen baggrund fra andre lande fremover bosætter sig i landdistrikterne som i vores nordiske lande, vil det kræve en ændring af loven at give dem mulighed for at være medlemskab både af folkekirken og af deres nationale kirke. Muligheden for dobbelt medlemskab kan bidrage til, at folkekirken bliver mere inkluderende overfor andre nationaliteter.

Endvidere skal det undersøges, om eventuelle overskydende kirkebygninger kan anvendes på anden måde. Her kunne der være behov for et udefrakommende blik og andre ressourcer, end folkekirkens aktører selv kan mobilisere. En af udfordringerne vil være, at der for nærværende ikke bor mange mennesker på landet, og at der i forvejen er overskud af bygninger i tyndtbefolkede områder. Der er behov for innovation, kreative ideer og nytænkning af brugen og finansieringen af kirkerne, så kulturarven bevares.

Det har været spændende og særdeles relevant at zoome ind på de udfordringer, som jeg arbejder med til daglig, samt undersøge hvordan bispekollegaer i de øvrige nordiske nationalkirker har forholdt sig til udfordringerne. Det er som nævnt i indledningen mit håb, at denne rapport vil bidrage til, at de mange af forskellige kirkelige aktører vil handle på den viden, der findes om konsekvenserne af den demografiske og økonomiske samfundsudvikling for folkekirken. En tre måneders studieorlov giver kun mulighed for en skitsering af problemfeltet. Emnets kompleksitet, de mange forskellige kirkelige aktørers perspektiver og udfordringernes karakter kalder imidlertid på en mere målrettet indsats med fokus på konkrete løsninger og handlemuligheder for folkekirken.

Alterpartiet Thorgeirskirkja på Island

Litteratur

Andersen, Erling, *Hvad skal vi med tal? Lidt om strategi - og nøgletal i folkekirken i perioden 2011-2018*. Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter, København 2020.

Andersen, Hans Thor og Nørgaard, Helle, "Bosætning og flyttemønstre i Danmark – en oversigt". Statens Byggeforskningsinstitut og REDY, Aalborg Universitet København, 2018.

Arp Fallov, Mia; Jørgensen, Anja; Tølbøll, Lene og Rikke Skovgaard Nielsen, "Mikropol. Eller historien om det store i det små", DANSK SOCIOLOGI, Nr. 4/30. årg. 2019.

Bartholin, Poul Henning, *Folkekirke og samfund i en reformtid – medspil eller modspil?* Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter, København, 2020.

Brandsen, Mads, "Pandemien skubber til vores flyttemønstre", Danske Kommuner / No. 7 / 2021.

Hedegaard Thomsen, Marie og Donskov Felter, Kirsten, *Præster på tværs Storpastoratet som ramme om præstens arbejde på landet*. Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter, København, 2020.

Houmøller-Jørgensen, Marianne, Kirken i sommerlandet *En antropologisk undersøgelse af udfordringer og muligheder for kirker i sommerhusområder*. Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter, København, 2019.

Jensen, H. T., Plum, V., Skriver, P. H., & Holmes, E. (2019). *Udkantsdanmark myte eller realitet?* Roskilde Universitet. MOSPUS Research Paper Serie Bind, 2019.

Kamp, Ole, *Landsbyen som et aktiv – idékatalog*. Kirkefondet, 2016.

Kildall Rysgaard, Kåre, m.fl., "Småbørnsfamilier forlader de største byer: Flyttestatistik har taget stort hop de seneste år", DR 2021.

Leth-Nissen, Karen Marie; Krabbe Trolle, Astrid. *Dåb eller ej? Rapport om småbørnsforældres til- og fravalg af dåb*. Københavns Universitet, Det Teologiske Fakultet, 2015.

Lydholm, Charlotte, red., "Kirken i dag. Tema: Kirken på landet", Kirkefondet, Nr. 4 | December 2017.

Ministeriet for Ligestilling og Kirke, *Rapport fra arbejdsgruppen om folkekirkens kirker, der helt eller delvis tages ud af brug* – april 2013.

Marquard Rasmussen, Steen, *Forskellige vilkår for folkekirken på landet*, Værkstedssrapport udgivet af Landsforeningen af Menighedsråd, 2016.

Neldeberg Jørgensen, Hasse; Madsen, Per Kristian og Wass, Ingrid, Red. *Herrens Hus Herrens Have*, Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter, København, 2021.

Nielsen Alstrup, Yvonne, *Kirken på landet Etablering af et folkekirkeligt beredskab for kirken på landet*. Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter, København, 2020.

Nørgaard, Helle; Egsgaard-Pedersen, Aske; Andersen, Hans Thor og Stenholt Sørensen, Elise, "Kommunale Indsatser – for at tiltrække tilflyttere til land- og yderkommuner", Institut for Byggeri, By og Miljø, Aalborg Universitet, 2020.

Rotbøll Randløv, Helle; Noe, Egon; Aagaard Thuesen, Annette *Kirken på landet – Menighedsrådenes muligheder for at indgå i det lokale samarbejde*, Center for Landdistriktsforskning Syddansk Universitet, CLF REPORT 69/201, 2018.

Schönwandt Mortensen, Bjarke, *Præster i folkekirken 2022 - tal og tendenser*, Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter, København, 2022.

Svendsen, L.H., Gunnar; F.L. Sørensen, Jens og Egon B. Noe, red. *Vækst og vilkår på landet Viden, visioner og virkemidler*. Syddansk Universitetsforlag 2018.

Tanvig, Hanne Wittorff, "International forskningsstatus - udvikling i landsbyer og landdistrikter". Museum Tusculanum. Arbejdsrapport / Skov & Landskab Nr. 47, 2008.

Topsø Larsen, Karin; Brandt Broegaard, Rikke og Havtorn Larsen, Lene, "Translokalt engagement i landdistrikterne: Den mobile elites nye legeplads?", DANSK SOCIOLOGI, Nr. 4/30. årg. 2019.

LOLLAND-FALSTERS STIFT
FOLKEKIRKEN